

Színháztörténeti könyvtár

102

Dr. SZEKERES JÓZSEF

A FŐVÁROSI NAGYCIRKUSZ TÖRTÉNETE

22456

SZÍNHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

19. SZÁM

Dr. SZEKERES JÓZSEF

**A FŐVÁROSI NAGYCIRKUSZ
TÖRTÉNETE**

SZÍNHÁZTUDOMÁNYI INTÉZET

BUDAPEST, 1966

Színháztudományi Intézet
Könyvtára 1966. sz. 22456

A szerkesztésért és kiadásért felelős dr. Hont Ferenc,
a Színháztudományi Intézet igazgatója

Fővárosi Nyomdaipari V. 16. telep - Budapest
Üzemegységvezető: Csuka Tivadarné
Példányszám: 518 - Alak: A/5 - Ivt. j. szám: 5, 25 iv
Tsz. 66-2440

ELŐSZÓ

Május hetedikén 75 éves lesz a Városligetben emelkedő cirkuszpépület. Multjának vizsgálatát a tudományos kutatás részéről talán ez is indokolttá teszi. Tegyük hozzá, hogy az FNC^x valójában egy nagy népszerűségnek örvendő, dolgozó tömegeket vonzó művészet állandó pesti otthona, reprezentatív bemutató helye. Fennállása óta sok, külföldön is jól ismert artista produkció bölcsője és olyan művelődéstörténeti objektum, mely szorosan hozzátartozik Fővárosunk szabálytalanul gyors felnövekedéséhez.

Az artistaművészet multjának feltárása napjainkban is világszerte a kutatás peremén helyezkedik el. Ez a műfaj nem bővelkedik még hiteles, színvonalas szakmunkákban, tanulmányokban. Bár Európa- és Amerika-szerte növekszik a cirkusz barátainak köre, mégis sokak szemében a cirkusz mellékes szórakozás, értéktelen időtöltés. Pedig az igazi cirkusz, mint művészet, szorosan hozzátartozik a XX. század emberének kialakuló világképéhez, különösen azzal, hogy a modern ember testi eszményeit fejezi ki: az emberi szépség és kecsesség, a bátorság és akaraterő diadalát, a derüs és örök emberi játékosságot. Az is igaz, hogy némely cirkuszi emberek munkájának lebecsülése sokszor indokolt a nézők részéről. Sehol sem találhatunk a művészetben annyi mesterembert, kontár félművészt, szerencselovagot, mint az artisták között, akik a műfaj hitelét napról napra kompromittálják.

x/ Fővárosi Nagycirkusz

A szocialista országok a maguk kereteiben elvégezték a cirkuszművészet felülvizsgálatát és polgárjogot adtak az igazi artistaművészetnek. Állami státus és vállalat, intézményes artistanevelés biztosítja a zavartalan művészeti folyamatosságot. Ez és sok más jel arra mutat, hogy a cirkusz is - mint bármely más művészeti ág - a társadalommal együtt megújul és megteremti a maga életének szükséges kereteit.

Jelen munka - a Fővárosi Nagycirkusz multjának bemutatása - a hazánkban meginduló cirkuszművészeti kutatást szolgálja. Valódi képet kíván rajzolni a pesti cirkuszi artisták közel nyolc évtizedes tevékenységéről. Téves eszméket, a szakmában keringő legendákat kíván eloszlatni; fennmaradt tények, dokumentumok alapján megkísérli levonni a szükséges tanulságokat, összegyűjteni a tapasztalatokat. Hiteles adatokkal szolgál a cirkusz művészeinek, szakembereinek, barátainak. Mint minden első kísérlet nem tekinthető befejezettnek, igényli a szakemberek, a sajtó bírálatát, segítségét, támogatását.

A mű létrejöttében rendkívüli nehézségek adódtak. A Fővárosi Nagycirkusz műsorait, életét alig-alig jelzik sajtótudósítások a korábbi multban; artistáink munkájáról csak elvétve készült tudományos cikk, tanulmány. A nehézségeket csökkentette a kutatás során tapasztalt őszinte és lelkes segítőkészség; artista és artista vezető, cirkuszbarát és könyvtáros mindenkor szívesen állt rendelkezésre, hivatali kötelességén túl is közreműködött. E tény azt mutatja, hogy a szakemberek és a közönség körében egyaránt él az igény a cirkuszműfaj multjának megismerésére. Külön köszönet illeti a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vezetőit és dolgozóit, a Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályát, a Fővárosi Levéltárat, a Színháztudományi Intézetet, írókat, művészeket és másokat.

Cirkuszi artistáink világszerte jelentős művészi sikereket aratnak. Az Állami Artistaképző Iskolában egészségesen fejlődik az új, művelt, tehetséges artista nemzedék. Amiben még elmarad az artista terület, az a múlt megismerése, hasznos tapasztalatainak felhasználása. A Fővárosi Nagycirkusz működésének története éppen ezt a hiányt kívánja pótolni, hogy a közönségünk tömegei által kedvelt cirkuszi játékok jelentőségüknek megfelelő művészi hitelt, rangot nyerjenek.

I. fejezet

1. A városligeti artistaműsorok multja

A terület, ahol a jelenlegi Fővárosi Nagycirkusz áll, érdekes és változatos multra tekinthet vissza. A Duna hor-dalékából, lerakódásaiból emelkedő homokdombok, a hajdan mocsaras, vizinövényekkel gazdagon fedett talaj a magyar történelem számos eseményének volt tanuja. Itt állott Mátyás üdülő kastélya és reneszánsz vadaskertje; olasz mesterei parkká szelidítették a zord természetet. Való-szinű az is, hogy a Budát ostromló török hadak ugyancsak errefelé táboroztak. A XVI. és XVIII. században a vidék elhagyottá vált, fái, bokrai tönkrementek, a termőtalajt elhordta a szél és több mint két évszázadon át csak sivő homokot, gyér bokrokat láthatott a véletlenül idetévedő utas. (1)^x

Mária Terézia királynő, aki a természetes erdők vé-delmét elrendelte, gondolt arra, hogy ezt a területet is hasznosítani kellene. Akkor Stadtwaldchennek, Városerdő-nek, később Uj-Városerdőnek nevezték és a pesti polgárok vasárnaponként üdülésre használták. Boráros János pesti polgármester 1795-ben zöldvendéglő építését engedélyezte itt, aholis zene és tánc szórakoztatta a látogatókat. 1802-ben arról tudósít a sajtó, hogy lóversenyt rendeztek a Ligetben.

"Pár nappal ezelőtt a közönség egy egész új látvá-nyosságban gyönyörködhetett. A lótenyésztés fellendítésé-

x A zárójeles számok a Függelékben közölt forrásokra utalnak.

re az itt tartózkodó gavallérok angol szokás szerint lóversenyt rendeztek. Jobb pálya hiányában a Városerdőben két angol vérü kanca futott." (2)

1808-ban II. Lipót császár fia, József nádor, aki szorgalmazta a Városerdő rendezésének ügyét, ugynevezett Szépitő Bizottmányt hozott létre, mely függetlenül a város vezetőitől, azoknak alá nem rendelve és külön költségvetéssel foglalkozott e terület csinosításával is. A Szépitő Bizottmány rövidesen pályázatot hirdetett a Liget kialakítására. Rexa Dezső szép tanulmányában áll, hogy a pályázatot Nebbien Henrik kertészeti tanácsos nyerte meg, azonban tulzottan nagyszabású terveiben akkor megvalósíthatatlan változtatásokat javasolt.

"Pihenő helyeket, lugasokat, vendéglőket, majorságot, gondolákat, játszó tereket és nagy stadiont tervez (térzene céljaira - a szerző). A közönséget zene, mutatványok, tánccsarnok, szökőkut és tűzijátékok szórakoztatnák. A mester a pályázat első díját, 200 aranyat ajánlott fel és ingyenes munkát ígért a Liget újjáépítéséhez." (3)

Nebbien terve az akkori anyagi lehetőségek alapján kivihetetlen volt, ezért nem valósulhatott meg a főváros számára szükséges Nemzeti Park. A Liget a későbbiek során park helyett mulató területté alakult, ponyvasátrakkal, verkliszóval, körhintákkal. A szórakozóhely felépülése a XIX. század huszas éveiben veszi kezdetét, s ekkor válik rendszeressé a Liget naponkénti látogatása. 1832-ben Kratochvill János, egy élelmes pesti fuvaros jóvoltából óránként társaskocsi indul a Ligetbe; felnőnek a József nádor telepítette gesztenyefák; röviddel a szabadságharc kitörése előtt a tavon is megindul az élet: télen a korszolyázás, nyáron pedig a csónakázás. 1839-től halászversenyeket rendeznek itt halvacsorákkal. A környék lassan annyira népszerűvé válik, hogy még Kossuth Lajos és Táncsics Mihály is gondolkodik azon, hogy a Városerdőt

szorosabban összekapcsolják a fővárossal. Kossuth 1841-ben sugárutat javasol létesíteni (a későbbi Andrássy, most Népköztársaság utja). Táncsics Mihály csatornákat tervez a Dunától idáig, melyen hajók is közlekednének, öntözve, vízzel látva el a köztes területeket. (4)

A Liget élete azonban haladt a maga útján. A város különböző részein (Városmajor, Zugliget, Hűvösvölgy, Hermina tér, Beleznay-kert, Lánchid pesti feljárója stb.) felállított mutatványos sátrak, cirkuszok lassan kiszorultak és újabb helyet kerestek. 1838-ban Wexlehner Sebestyén megnyitotta a Ligetben az első mutatványos bódét, ebben egy tűznyelő produkálta magát. 1844-ben Tomala Ferdinánd műlapkereskedő József nádor fiatalon elhunyt leánya, Hermina főhercegnő sirja fölé kápolna építését kezdeményezte és ezért jótékony célu hangversenyeket rendezett. A következő évben a Hermina-mezőn tartott hangversenyen mintegy harmincezer ember vett részt. Az ünnepi műsor - mint a sajtó tudósít - odavonzotta a mutatványosokat, bucsusokat, de táncosok, bohócok és csepürágók is szórakoztatták a látogatókat.

1866-ban néhány lelkes tudós munkálkodása révén a Liget északnyugati részén megvalósul a pesti Állatkert, melynek létrejöttében segítséget nyújt a közönség is, állatok adományozásával, munkával.

"Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum érdemes direktora, Rómer Flóris, Rottenbiller Lipót, Szabó József állatkert alapításán buzgólkodtak. Gerenday József professzor ur már gyűjtögette is a ritkább hazai példányokat az Üllői uti botanikus kertben, Xantus János Mexikóban szedte össze az exotikus fajtaikat. 1865 nyarán megalakult az 'Állatkerti részvénytársulat'. Harmincegy holdat és hat-száz négyszögölet vettek használatba a Városliget északnyugati részében, az Aréna ut mentén... Szinte nemzeti ügygé vált támogatni az ismeretterjesztésre és mulattatásra alakult tudományos vállalkozást. Innen is onnan is

érkeztek az ajándék állatok, a ketrecek csinos táblák hirdették az adományozó nevét." (5)

Az Állat- és Növénykert megnyitása hallatlan mértékben megnövelte a Liget látogatóinak számát és érdeklődését. Ez valóban sorsdöntő változást jelentett az artistaműsorok kialakulásában is. Az addig séta céljára igénybe vett Liget igazi szórakozó helyé változott, ahol a nemsokára megépülő első állandó cirkusz (Barokaldi 1871) mellett olyan vurstli kialakulását eredményezte, mely tarkaságban vetekedhetett az akkori Práterrel. A vuristli korabeli életét színesen rajzolja meg Magyar Elek könyve.

"Barokaldiékkal együtt nőtt, terjeszkedett a többi mutatványos. A Paprika Jancsi felvette a Vitéz László titulust... A ringlispilek körhintává előkelősödtek, cifra, fényes téglapületbe kerültek; az egykori hintáslegények cilinderesen, nagy kockás, sárga kabátban, felgyűrött nadrágban, tulipiros nyakkendővel, ellenállhatatlan pózban támaszkodnak egy-egy zsiráf vagy elefánt hátának. Ők mutatják be a legujabb bécsi vurstli nótákat, a Hahn san Ide-t, meg a Gigerl sein, das ist fein, Gigerls kann nicht jeder sein kezdetű nőbűvölő zenei termékeket... A Breslmayerben recsegnék a budakeszi sváb banda bombardonjai, szaporán fogy a hanzlitól barnálló, szódavizzel habzásra serkentett árpalé... nyikorogva közeledik a fagyaltos kocsi, Ibrahim effendi - különben derék óbudai zsidó - bárdjával szeleteli a nyulós, nehéz törökmézet. Tatár Péter művei szanaszét hevernek az ut porába terített hosszú ponyván. Hazaffy Veray János árvalányhajjas Kossuth-kalappal a fején, fokossal a kezében, borizü hangon szaval, s egy hatoskáért gyönyörű, szerelmes rigmusokat költ a szerelmes leányzóknak." (6)

"Csattog a pofozógép, meztlábás kislányok 'friss vizet' kiáltanak; Dobos Janit, a madárképű gyereket mutogatják; Köteles Vég Mihály pedig, az öreg bűvész mint kannibál, elevenen fal fel egy csirkét a nézők szeme lát-

tára. A közelben Fényes Mártonné plasztikonja szigoruan csak felnötteknek, majd Helfgott bácsi, 'az első amerikai gyorsfotografus' műterme csábitja a sétálókat." (7)

Jókai Mór, Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben (8) című munkájában még a szegényes Barokaldi-arénáról beszél, ahol rozoga kerítés mögött tizkrajcáros produkciót láthatott a "nagyérdemű" közönség, de a rongyos pokrócot hamarosan elhajították és az új deszkasátorban, ha nem is világvárosi, de igényesebb artistaprodukciókat mutattak be, lovakkal, kisállatokkal, egyre jobb számokat produkáló magyar és külföldi artistákkal. Barokaldi akkori kis cirkusza nélkül nem alakult volna ki a magyar artisták első generációja, mert a szétszórt vidéki vándortársulatok, puszticirozó menaszériák színvonala nem serkentette jobb mutatványokra a magyar akrobatákat és más cirkuszi embereket. (9) Barokaldi cirkusza volt a Pesten állandóan megtelepedett artista porond őse. Deszkasátra harminc éven át kedvence volt a pesti gyermekeknek, később mint Nép-aréna, Jancsi-aréna fennállt egészen 1938-ig, ekkor a főváros tanácsa lebontatta. A Wulff Ede kezdeményezéséből épített Wulff Cirkusz (később Városi, ma Fővárosi Nagycirkusz) nem azonos Barokaldi épületével, mert utóbbi az 1880-as évek végén, az Állatkert területén épült fel.

A XIX. század hetvenes és nyolcvanas évei a kiegyezés utáni Magyarországon lehetőségeket teremtettek a ligeti mutatványosok és különböző artisták részére. A rohamos városiasodás, a vasutvonalak gyors ütemű megépülése, a gyárak telepítése szolgáltatta a közönség tömegeit, akiket érdekelt a cirkuszi előadás. A lehetőségek adva voltak, több állandó jellegű, városi igényeket általában kielégítő cirkuszépület felállításához. Azonban, ahogy a Városligetből nem lett Nemzeti Park, úgy a városligeti cirkuszból sem lehetett a korábbi időkben európai igényeknek megfelelő Városi Cirkusz.

A Városi Cirkusz felépítésének szorosabban vett előzményeihez tartozik, hogy az Állat- és Növénykert Társaság igazgatását 1873-tól Serák Károly, egy vállalkozó szellemű üzletember vette át, aki a természettudomány fejlesztése helyett, inkább különböző látványosságok bemutatásával foglalkozott. (10) Üzleti számításból kezdték el ott először az idomított állatok bemutatását (Hagenbeck csoportja), majd más jellegű látványosságok felléptetését. Ezekben a bemutatókon láthatók voltak: óriások és törpék, különböző szörnyszülöttek, sziami ikrek, Miss Crao, a szakállas nő, 1880. május 23-án pedig megjelent Blondin, az akkori világ leghíresebb francia kötél-táncos akrobatája, ki korábban áthaladt a Niagara-vizesés fölött kifeszített kötélen is. (11) Blondin híre és mutatványai addig nem látott tömegeket vonzottak a Ligetbe és beváltották az Állatkert üzleti számítását is. E területről emelkedett a magasba Silberger Viktor bécsi bukméker és léghajós Vindobóna nevű léghajója, majd egy bájos fiatal lány, Miss Leona Dare, aki feszes trikóban és csupán a fogaival kapaszkodva a léghajó köteleibe, egy bizonyos magasság elérése után ejtőernyővel ereszkedett a földre. Így történt meg egyszer az, hogy leszállás után a kissé hiányos öltözetű hölgy a Sacre Coeur apácáinak István uti kertjébe zuhant, nem kis meglepetést okozva a jámbor nővéreknek. Később főuri passzióknak számított a város nézés Goddard kapitány (?) léggömbjén, s gróf Szapáry, a fiatal Rakovszky (a későbbi házelnök), arisztokrata hölgyek, színésznők (pl. Pálmay Ilka) emelkedtek a magasba.

Vajda János, jeles magyar költőnk, egy alkalommal maga is tudósítást írt a Vasárnapi Ujságban egy érdekes állatkerti produkcióról. A műsort egy amerikai céllövő bajnok, bizonyos Carver mutatta be.

"Carver szép, tekintélyes alak. Hosszu, a háta középig csüngő sötétszöke hajjal. Kétféle fegyvert használ lövésnél: Wincsester-puskát és kétcsövű vadászfegyvert.

Az első produkció alatt a több mint kétszáz lövést alig egy óra alatt adta le, beleszámítva azt az időt is, mi alatt töltött és a szüneteket. A program befejezése a nyargalva lövés volt, keresztül vágatott a lövőtéren és vágázás közben célzott a felröpített golyóra. Mindannyiszor talált és a közönség zajos tetszésnyilvánítással árasztotta el." (12)

1884-ben Serák, az Állatkert igazgatója szerződtette a csinos senorita Spelterini kötél táncosnőt és azt irták a plakátokon, hogy e művész legyőzte magát Blondint is. (13) Nemsokára Brunner, bécsi toronykötél művész produkáta magát az állatkerti mutatványos téren.

Az 1885. évi budapesti világkiállítás olyan igényeket teremtett, hogy szükség volt az egzotikumok halmozására. Ekkor nagyobb számban jelentek meg etnográfiai csoportok. Szamojédek iramszarvasokon vonultak fel; jöttek a szingalézek, asszonyaikkal, párdúc mozgású lányaikkal; a hajukat vörösre festő kávébarna szomáliak, hatalmas tevéken; asanti négerek és ébenfekete szudániak; dahomeiek és zulukafferek; sziu indiánok. (14) Az egyes csoportok nemcsak bemutatkoztak, hanem a kor szokásainak megfelelően harci játékokat, akrobatikus, lovas, tevés bemutatókat végeztek lövöldözéssel, görögtüzzel, pásztorjátékokkal és mindig látványos finálékkal. Olcsó kis produkciók voltak ezek, ha meggondoljuk, hogy az élelmes vezetőség a kisebb csoportokban szállított etnográfiai társulatokat helyi erőkkkel is kiegészítette. (Rendszerint közepes vagy gyenge hazai artistákkal, akiket megfelelően "felsminkeltek" és a csoportok tagjaként szükség szerint felléptettek. Ezek azután néhányszor lelepleződtek és kisebb-nagyobb sajtóbotrányokat okoztak az Állatkert vezetőségének.

2. A Wulff (későbbi Városi) Cirkusz megalapítása. Első mősorai és élete

A fent vázolt körülmények között /érlelődött az a gondolat, hogy/a Városligetben, az Állat- és Növénykert területén, az időnkénti külföldi cirkuszjátékok mellett, illetőleg helyettük, állandó jellegű cirkuszcélpépület emelkedjék. Az ötletet a korábban már több idényben Pesten járó és az állatkerti mutatványos téren állomásozó Wulff Ede-féle cirkusztársulat sikeres munkája adta.]

"1888-ban... a vita hevében merült fel az a terv, hogy ha már anyagilag olyan szép pénzt jelentenek a mutatványok, akkor építsenek állandó cirkuszt. A Wulff-cirkusz előadásai olyan sikert arattak, hogy előtérbe került az állandó cirkusz." (15)

Wulff Ede híres német cirkuszdinasztia tagja volt. 1851-ben született a hollandiai Utrecht városban, apja Lorenz Wulff híres lovasmester és cirkusztulajdonos. A Wulff-féle cirkusztársulat állandó tartózkodási helye az elzászi Mühlhausen város, innen indultak európai turnéakra. Magyarországon Wulff Ede 1888-ban járt először.

Hosszas tárgyalások után 1889 tavaszán szerződést köt a főváros, az Állatkert igazgatójának közreműködésével a cirkusz épületének felépítésére. Wulff Ede erre a célra az akkor ujszerű vasvázás megoldást találta célszerűnek, ezért a brüsszeli világkiállításra készített hullámbádogból álló és vasrudakkal megerősített cirkuszt hozta Pestre. Ezzel a korabeli cirkuszokat sokszor veszélyeztető tüzvész kivánta megelőzni. (1882 októberében az Alkotmány téren leégett a hatalmas német Herczog Cirkusz, s ez óvatosságra intett.) Az állandó cirkusz berendezése eléggé lassan haladt előre. Csupán két év múlva, 1891. május 7-én este nyitották meg. (16)

A megnyitó előadás - mint arról a korabeli sajtó tudósításából értesülhetünk - fényes külsőségek között,

gála műsor bemutatásával folyt le. Wulff Ede és "lovagművész" társulata szokásos téli szálláshelyéről, Elzászból (Mühlhausen) érkezett e célból Budapestre és már jó előre gondoskodott megfelelő sajtóról és reklámról. A "hatalmas cirkuszépület" - mint a lapok közlik - zsúfolásig megtelt a nagy esemény alkalmából. Az előadás attrakciója tizenkét tarka csödör szabadidomítása volt (Wulff specialitás) - írják -, melyet maga az igazgató tulajdonos vezetett elő. A jobb számok: Kock bohóc, Deltorelli-testvérek zenehumoristák, Alfonso zsonglőr, egy lovaglós orosz-lán, Chinon Izabella lovaglóművész (huszár kosztümben lovagolt) stb. voltak. Az előadás este 11 óra után ért véget.

Milyen volt ez időben a Wulff Cirkusz élete? Az épület alakja és méretei megegyeztek a mai FNC nagyságával. Abban az időben a befogadó képesség nagyobb volt, mert az ülőhelyek mellett állóhelyeket is rendszeresített a tulajdonos. Teljes befogadóképesség: 2290 fő (ma: 1800). Wulff cirkusza az Állatkert területén állt (mint jelenleg a Barlang Mozi) és csak belépővel volt megközelíthető. Porondja alkalmas volt cirkuszi játékok és vizirevű bemutatására egyaránt. A vizirevű bemutatásakor a víz fölé vashidat függesztettek fel, ezt sodronyok tartották. A cirkusz világítása légszeszlámpákkal történt (gáz). Wulff ugyan engedélyt kért egy áramot fejlesztő, két lóerős gép üzemeltetésére, ezt azonban a főváros tanácsa elutasította. Az épületben május elejétől szeptember végéig tartottak előadásokat (eleinte naponta egyet, később csütörtökön, szombaton és vasárnap kettőt, 4 és 8 órakor). A helyárak 24 korona és 60 krajcár között voltak (24 korona egy négyszemélyes páholy, hatvan krajcár egy állóhely). Eleinte igen jól jövedelmezett a cirkusz. Az adóbevallás szerint egy szezon bevétele 50-60 ezer korona, mely Wulff távozása után erősen lecsökkent (19-13 ezer koronára), mert nem szakemberek, hanem az

Allatkert vezetősége üzemeltette a cirkuszt. Wulff idejében a cirkusz fő attrakciója a műlovaslás és lovasjátékok (állandóan 86 ló állt rendelkezésre); többször és szívesen alkalmaztak vizijátékokat és némajátékot. (Híres némajáték volt a parodisztikus A gigerli lakodalma című pantomim jelenet.)

Wulff Ede évi 25 ezer korona részesedést fizetett ki az Állatkertnek, hogy annak területén üzemelhessen. (17) A fennmaradt iratokban mindenütt üzleti és üzemeltetési kérdésekkel találkozunk, de alig fordulnak elő művészeti, szakmai kérdések. Ez és sok más körülmény arra mutat, hogy a Wulff Cirkuszban bemutatott attrakciós látványosság nagy része nem volt artista produkció, hanem Barnum-stilusu cirkuszi show. Ez nem szolgált a magyar artistatársadalom művészi fejlődésének és nem növelte a cirkusz tekintélyét az igényesebb közönség körében, de rontotta az Állatkert tekintélyét, mert a látványosság tulhajszolása mellett kiszorultak onnan az állatok és a növények. Wulff eltávozása után (1895) mind jobban elharapóztak a nagy reklám mellett folyó olcsó látványosságok, állandóan csökkent a bemutatott műsorok értéke, művészi nivója.

1892-ben Wulff cirkuszában, hogy az érdeklődést kelően fokozzák, felujítják a korábban botrányos véget ért, ugynevezett cirkuszi birkózó versenyeket. (18) Ezeket a viadalokat úgy rendezték, hogy szerződtettek egy külföldi erőművészt és jutalmat tűztek ki annak, aki hajlandó kiállni ellene. A civil jelentkező gyakran ugyancsak a cirkusz alkalmazottja volt, s a megnyert jutalmat másnap visszaadta az igazgatónak, felvette a fizetését és továbbállt. Ilyen esetben az igazgatók kihasználták a közönség nacionalista érzését és a "talján", "cselák", "óláh" bajnok ellen a nálánál vékonyabb, gyengébbnek tűnő magyar jelentkező győzött. Más esetben a jelentkező valóban "civil" volt, ilyenkor a verseny rendszerint a cirkusz rutinos artista birkózója javára dőlt el, esetleg

döntetlen volt. Wulff hozta Pestre ezt a szokást, később több magyar vándortársulat is átvette. Hires birkózó cirkuszunk volt a Czája Cirkusz.

Wulff 1892-ben óriási reklámmal indit egy bizonyos Masson nevű erőművészt. (Marseille bikája - hirdetik a plakátok.) Legyőzője 300 forintot nyerhet. A sorozat második bajnoka Robinetti olasz birkózó, kinek legyőzése esetén 500 forint nyerhető. Végül egy Boyer nevű belga erőművész következett. Az ő kétvállra fektetése esetén kereken ezer forint ütötte a győztes markát. Nem tudjuk, milyen kimenetelűek voltak ezek a viadalmok, azonban a jelentésekből kiderül, hogy nem növekedett a látogatottság. Ebből Wulff hamarosan levonta a tanulságot és egy kínálkozó alkalmat megragadva, az egész üzletet - jogot és épületet - eladta az Állat- és Növénykert Rt.-nek (1895).

A birkózás és más hasonló látványosságok ebben az időben nem idegenek a polgári cirkusz műsorától. Gyakori az előadás második részében bemutatott pantomim-játék, mely ugyancsak ősrégi cirkuszi hagyomány. Ha a többi, ez időben Pesten tevékenykedő cirkusz társulatok műsorait vizsgáljuk, megállapítható, hogy műsorszerkezeti nem volt eltérés a Wulff-féle előadások és mások között. (Kivételek a Barokaldi Cirkusz kisebb igényű és főleg gyermek részére szervezett előadása.)

A nyolcvanas-kilencvenes években dolgozott Pesten Kremser Ágoston lovardája (a Váci körut és az Alkotmány tér szögletében). Ott, a kb. harminc számból álló "fényes"-nek hirdetett artistaműsor mellett jutalomjátékok, lovasversenyek urlovasokkal (főleg mágnások és hölgyek), kínai népünnepély, birkózó versenyek (pesti kocsisok és molnárok részvételével), női zenekarok, bohóc olimpiák szerepeltek. Ezeket a műsorokat még vonzóbbá kívánták tenni az időnkénti tárgysorsjátékok, ahol hizott sertést és más jutalmakat nyerhetett a közönség. (19) Más cirku-

szokban (pl. Herczog sátrában) vagy Slezák-Berzöffynél magyaros csikós ünnepélyekkel vonzották a nézőket.

A műsorok vizsgálatánál lehetetlen észre nem venni, hogy a hazánkban meginduló cirkuszi játékok első időszakában már milyen erős konkurrencia harc dult a tulajdonosok között. Ezekben az üzleti számítás alapján létrejövő cirkuszi műsorokban az artista művészete csupán másod- vagy harmadrendű a kasszaérdekek mögött.

A közönség érdeklődését minden eszközzel, így a sajtóban közölt pletykákkal is fokozni kívánták. Kitalált szerelmi történeteket irattak meg, ezekben a cirkuszi bohóc megszőktette az igazgató műlovar leányát. Később a visszatért szerelmesek egy műsorban léptek fel, melyre tódult a kellően "megdolgozott" közönség.

Wulff elutazása után a cirkusz az Állat- és Növénykert Rt. tulajdonába és a főváros felügyelete alá került. Rendszerint alkalmi társulatok és látványosságok táboroztak benne. Sokszor a szezonban sem tartottak ott előadást, különösen mikor felépült Óbudavára (1896). (20) Így a szórakozási lehetőségek fokozódása megosztotta a közönséget. A cirkuszi előadások mind nagyobb érdektelenségbe fulladtak. Ebben az időben az épületet a szárazföldi és vizimadarak teletetésére használták fel. Az elszürkült és lemaradt cirkusz munkájával kapcsolatban a századforduló időszakában a csőd veti előre árnyékát. Ez mutatkozik az Állat- és Növénykert Rt. ügyeiben is. Az állatok pusztulnak, a növények kiszáradnak, a vezetőség hibát hibára halmoz. A főváros törvényhatósága vizsgálatot indít, tárgyal, a sajtó panamát emleget, a helyzet azonban lényegesen nem változik. A cirkusz ügyében változás csak akkor történik, amikor 1904-ben a bérletet egy külső tulajdonos, artista szakember, Beketow Mátyás, orosz származású cirkuszigazgató kapja meg ideiglenesen. (21)

A Városi Cirkusz (jelenleg: Fővárosi Nagycirkusz) első korszaka Beketow Mátyás Pestre érkezésével lezárult.

Ezen épület létrejöttét annak a polgári igénynek köszönheti, mely az 1885-ös pesti világkiállítást követte, átépítése pedig kapcsolatos az 1896-os milleneumi fellendüléssel. Ebben az időben (1891-1904) meglehetősen távol állt a magyar artistáktól. Csak ritkán és csak a legkiválóbb számok részére nyílt meg porondja, s akkor is alacsonyabb fellépti díjért, mint a külföldieknek. Így a fellépők között ritkán találjuk meg a korabeli magyar artistákat. Dolgoztak ott többek között: Dubszky, lovas akrobata; Lax Vilmos, a kiváló magyar bűvész; a két Gallay, akrobaták; Friedrich Albert ugró akrobatánk, Dobrovits erőművésznünk, valamint a korábban már említett magyar számok. Artistáink nagyobb számban Barokaldi Cirkuszában szerepeltek. Wulff műsorai a korabeli polgári cirkusz (német) kvalitásait tükrözik, azokból is a közepes változatokat. Előadásain rendszerint ló-szabadidomitások, akrobaták, német bohócok (Dummer Auguszt), vadállatok szerepeltek. Alkalmazott amerikai látványosságokat is (birkózást, egzotikus csoportokat, pl. cowboyokat stb.). A cirkusz vezetői ebben az időben nem riadtak vissza a tisztességtelen reklántól, a közönség félrevezetésétől sem. (Hires mutató volt évekig a Wulff-féle láncrepesztő szám, melyről később derült ki, hogy nem valódi, hanem preparált lánccal dolgoztak az artisták.) Wulff szeretett hatni a közönség nacionalista érzelmeire (huszárruhás lovárnó), alkalmazott olyan számokat, melyek az emberekben szánakozást keltettek (fállábu bohócok), gyakran és szívesen reklámozta, léptette fel családjának tagjait, sőt szívesen lépett fel önmaga is ("családi" cirkusz). A korabeli artistaszervezetek gyengesége folytán az akkori Városi Cirkusznak igen kevés köze volt a magyar artistafejlődéshez, nem segítette elő a honi cirkuszművészet megerősödését.

II. fejezet

Beketow Mátyás, a Városi Cirkusz bérlője (1904-1919)

A XIX. század vége felé a Wulff Ede által épített, később Városi Cirkusz meghonosodott a Ligetben, azonban színvonalas fővárosi látványossággá különböző okok miatt nem alakulhatott. Kulturális jelentősége sem nőtt meg. Wulff 1895-ös távozása után - mint már említettük - a cirkusz műsorai szezonról szezonra gyengültek, végül is Serák, az Állat- és Növénykert Rt. akkori igazgatója újra Wulffnak adta a bérletet. Az újabb Wulff-műsorok mindinkább varieté jellegűekké alakultak, grand guignol látványosságokkal. 1898-ban Az elrabolt menyasszony megmentése című látványos cirkuszi pantomim-játékot hirdetik sorozatban, majd ezt követi a Buvárlovak halálügrése, egy nyolc méter magas függőhídről. Évről évre szaporodott az életveszélyes produkciók száma. (István gróf halálügrése lovon, Halálos lovaglás négyes fogattal, Cigányszekérrel a habok közé, öt méter magasból és más plakáthirdetések.) Ezek azonban nem képesek pótolni az igazi cirkuszi produkciókat, melyeket erre az időre a közönség már megszokott a korábbi nemzetközi cirkusz- és lovagművész együttesektől.) Wulff újabb műsorai láthatóan nem növelték a cirkusz látogatottságát.

Nagymértékben emelte a fővárosi közönség cirkuszi színvonal igényét a XX. század első esztendejében az, hogy a Barnum-Bailey amerikai óriás cirkusztársulat Budapestre látogatott. Barnum addig nálunk soha nem látott reklámmal, méretekkel, amerikai szabású látványosságokkal ara-

tott elsőpró sikert, s hozta lázba hetekre a cirkuszt akkoriban nagyon kedvelő pestieket. Munkájának módszerére jellemző volt, hogy három porondos sátrat állított fel az Uj-Lóversenytéren, aholis egyszerre öt artistaszám dolgozott. Saját vonatszerelvénnyel futott be a Keleti pályaudvarra, példátlan tömegű állatot, saját panoptikumot, ezer főnyi személyzetet hozott magával. Cirkuszi plakátjait, ujságját még a megérkezés előtt a vonaton nyomtatta ki s egy-két nap után változtatta. A magyar sajtó hasábos cikkekben tudósított a Barnum-Bailey Cirkusz legujabb eseményeiről (ötletekről bőven gondoskodtak a reklámfőnökök), s állandóan népes csoportok tanyáztak a sátrak körül. Az állatkert és a panoptikum beléptidij ellenében reggeltől estig nyitva volt, s rendelkezésre állt a közönségnek, ahol az érdeklődők a világ minden részéről összeszedett valódi és ál szenzációkat tekinthettek meg. (1)

A Barnum-siker árnyékában néhány esztendeig még szürkébbnek hatott a Wulff Ede által emelt s az idők folyamán lassan elavuló hullámbádog cirkuszépület. Az állandó konkurrencia növekedését jelentette az 1903-ban meginduló Wilson Sátor Varieté (a Pacsirtamező utcában működött), valamint a népligeti Koller Cirkusz. Az Állat- és Növénykert Rt. csődtömegének perei azonban hamarosan a cirkuszépületre is ráterelték a figyelmet. A főváros akkori tanácsa 1904-ben a cirkuszt kivette az Állatkert vezetői kezéből és versenytárgyalást hirdetett ki a bérletre. Az ajánlatra egyetlen komoly válasz érkezett: Beketow Mátyás, a bécsi Olympia-Beketow Cirkusz tulajdonosának bérleti igénye.

Beketow Mátyás orosz származású artistacsalád tagja, maga is európai hírnévű műlovar volt. 1860-ban született Kijevben és mint vándor artista, cirkuszigazgató, bejárta a kontinens országait. Utóbb Berlinben, majd Bécsben szervezett színvonalas cirkuszt. 1904-ben családjával

együtt Budapesten telepedett meg és ettől az időtől kezdve élete végéig pesti honos maradt, bár időnként akadtak külföldi vállalkozásai is. Hamarosan szép házat vett a Lendvay és Bajza utca sarkán, ott nőtt fel családja: Paula és Gréte leányai, mindketten jónevű műlovarok; valamint Sándor (Alex), ugyancsak cirkuszi lovas, a későbbi cirkuszigazgató. (2)

Szép és korabeli értelemben jelentős művészeti eseménynek számított Budapesten, amikor 1904. április 30-án megnyílt a Városi Cirkusz, a Beketow Mátyás által szervezett műsorral. Az ünnepélyes premiert a fővárossal történt hosszas tárgyalások és még hosszabb ideig tartó felújítási munkálatok előzték meg. Beketow egyelőre négy évre kapta meg a cirkusz bérletét, azzal a kikötéssel, hogy az épületet teljesen felújítja saját költségén (ekkor kb. százezer koronát fektetett e munkákba) és a szezon alatt (mely április végétől szeptember végéig tartott) 15 ezer korona bért fizet a főváros pénztárába. A megállapodást Beketow gondosan végre is hajtotta, a cirkuszt megfelelően gondozta és 1908-ban, újabb szerződése értelmében helyileg is áthelyezte kb. 60-80 méterrel a mai Vidám Park irányába. (3) Ez a munkálat, mint Beketow számításából kitűnik, újabb százezer forintot emésztett fel. Mint megállapítható, a fővárosnak nem voltak az igazgatóval szemben művészeti követelményei, csupán azt kötötték ki, hogy a műsor "világvárosi jellegű" legyen. A szerződők kapcsolata kifejezetten csakis üzleti jellegű volt és abban merült ki, hogy a főváros újabb és újabb követelésekkel lépett fel az évi bért illetően, valamint a többi szolgáltatásokkal kapcsolatban. Bőséges levéltári anyag tanúsítja, hogy pl. a bérösszeg 1913-ban már évi 50 ezer koronára rugott. Az ilyen jellegű kapcsolat nem kedvezett a cirkusz művészi fejlődésének, mert egyrészt szabad kezet adott a bérlőnek a magyar artisták szerződtetését vagy mellőzését illetően, másrészt magas tarifa szorította

Beketowot az álszenzációk kétes sikerének hajszóla-
sára.

Milyen tervekkel indult Beketow Mátyás Budapesten mint cirkuszigazgató? A bemutató előadás (1904. IV. 30.) valóban színes, látványos cirkuszi esemény volt, vonzó számokat hozott a pestieknek. Mint elsőrangú attrakció, Hagenbeck Budapesten még addig nem látott idomított jegesmedvékkel jelent meg (15 jegesmedve dolgozott a számban), melyeket Ernst ur, német idomár vezetett porondra. Az állatszámokat színesítette Beketow sajátkezűleg bemutatott produkciója (tarka lovak, zebrák, kutya és elefánt). Gazdag volt a műsor lovasszámokban (Beketowné magasiskolája, Warda, lovasművész zsokészama, Herr Thomas, zsonglőr a lovon). A cirkuszi akrobatikát a Bracco csoport, G. Gabarel francia légtornász, Győrfi Ida különleges magyar excentrikus és egy Warton nevű artista halálugrása képviselte. A műsor humorát Tom Belling, amerikai clown, az első Dummer August, valamint Talep és Dandy-Randy bohócok szolgáltatták. Fokozta a hatást a negyven-
tagu balettkar szereplése is.

Beketow eleinte rendkívül komolyan vette azt a cirkuszi követelményt, hogy valóban meglepje és elkápráztassa közönségét. (4) Ha az 1904-es év Beketow-cirkuszi plakátjait tekintjük, megállapítható, hogy ezt a vonzó, a közönség érdeklődésére számot tartó műsort az év során tovább fokozták újabb attrakciók beiktatásával. Beketow 1904-ben megvásárolta Barnumtól Jumbót, a korábban Pesten már sikert arató óriás elefántot; ritkán látható, érdekes lovas számokat hozott (pl. Harry amerikai lovas zsokét, Renz Matildot, az akkori világhírű német lovagművésznőt stb.) és más különleges attrakciókat (pl. Princz Charles, az emberi majom).

Az 1904-es cirkuszi szezon megalapozta Beketow hítlét a közönség előtt. A pestiek ettől az időtől fogva a Városi Cirkuszt csak Beketow Cirkusznak nevezik és gyak-

ran látogatják. Igaz, már az első műsorok magukban hordozzák azokat a csirákat, melyek később Beketow végleges bukását okozzák. A tulságosan nagy befektetéssel kiállított bemutató műsor, az ehhez járuló tetemes felújítási összegek, együttvéve nem hoztak a bérlőnek anyagi sikert, azonban hatalmas mértékben megnövelték a közönség várakozását az újabb előadások attraktivitását illetően. Ennek a várakozásnak - mint a plakátok bizonyítják - Beketow később soha nem tudott megfelelni. A cirkuszba özönlő tömegek és az első idők valóban nagy bevételei láttán a főváros is állandóan új igényekkel jelentkezett, emelte a béreket (szegényadó, vízdió, építési engedélyek díjai stb.). Így a bevételek hajszolása céljából a cirkusz már az első esztendők alatt kezdett eltolódni a grand guignol látványosságok és a nem cirkuszi jellegű attrakciók irányába. Pl. 1904-ben bemutatták a Wortley-Bayer halálugrást a magasból, a motorkerékpáros halálkört, egy vadnyugati jellegű jelenetet, azután megkezdték a pankrációs, vad, birkózó versenyek rendezését (Weiss Richárd, Magyarország tizenhétszeres birkózó bajnokának részvételével). Ez az irány üzletileg is helytelen volt, hiszen a művészi cirkuszi látványosságok kedvelőit elriasztotta Beketowék műsoraitól.

A későbbi esztendőkben az előadások elemzése alapján műfaji ingadozásokat figyelhetünk meg. Az egyik műsortípus (ez volt a ritkább) főleg cirkusz jellegű számokból állt (cirkuszi artista számok: akrobatika, állatszámok, bohócok), de kevésbé vonzó, mint az 1904-es bemutató volt. A másik fajta műsor csupán egy-egy attrakcióra épül, s ez az attrakció sem mindig cirkuszi artistaszám. Bemutatták az Amazon-balettet, mely varietészám és a cirkuszban meglehetősen kis sikert aratott; ilyenek voltak pl. az ugynevezett bohóc olimpiák (pl. 1908-ban Tom Belling, Armando, Morris és Vincent, a Mazani testvérek részvételével); 1909-ben láthatta a közönség Webb kapi-

tányt, a világhírű főkaidomárt, vagy a nemzetközi cirkusz-történetben legendásnak emlegetett Schneider kapitányt, az egyébként valóban kiváló orosz-lángszeliditőt (1908). (5)

Az első világháború előtt Beketow - kivéve első, nagy anyagi áldozattal bemutatott nyitó műsorát - Wulff német cirkuszának nyomdokain haladt. Előadásainak gerince több lovasszám bemutatása; nagyrészt külföldi attrakciókkal kísérletezik; megpróbálkozik cirkuszon kívüli attrakciókkal is (birkózás, revütánc, vadnyugati cowboy mutatványok). Az első világháború előtti műsorok között kiemelkedő volt az 1913-as bemutató, melyben ritka lovaszámot ("trojka négyes"), majom embereket (humoros majommaszkos produkció) láthatott a közönség és fellépett a később nagy hírnévre emelkedett Jancsi énekes bohóc (Morgenroth Károly).

1914-ben az első világháború kitörése után Beketow cirkuszának műsora jellegében teljesen megváltozott. Az utazási nehézségek miatt nemzetközi artistaműsort nem tudott adni, így lényegében addigi elképzeléseiről le kellett mondania. Cirkuszát átalakította, s ott ugynevezett "cirkusz-varietét" rendezett be, ahol kabaré jelenetek bemutatására alkalmas hely is volt. A háború első esztendejében még beadványt szerkeszt a főváros részére, melyben a bérleti díj csökkentését kéri (6), mivel cirkuszában egy időre menekülteket helyeztek el. Az igazi indok azonban félelme, hogy nem tud megfelelő közönséget és bevételt biztosítani. A háború esztendeiben a cirkusz-varieté jól megy, hasonlóan más külföldi revüsitett cirkuszokhoz, így Beketow négy év alatt meggazdagodott. Ez a gazdagság nem maradt titokban a konkurencia előtt sem, s megnövekszik a cirkusz bérletére törekvők száma. 1918-ban a főváros versenytárgyalást ír ki a bérleti szerződésre, s ezzel kapcsolatban elkeseredett sajtóharc indul meg. Könyvet S. Sándor artista, cirkusztulajdonos támadja elsősorban Beketowot. Azzal érvel, hogy nem léptet fel ma-

gyar artistákat (ezzel a magyar cirkuszi embereket kívánja Könyöt maga mellé felsorakoztatni), magát pedig úgy ajánlja, hogy míg Beketow itthon gazdagodott, addig ő (Könyöt) fivéreivel együtt végigküzdötte a világháborút. (7) Beketow ebben a küzdelemben teljesen alulmarad, durva hibákat is követ el (pl. bérleti kérvényébe beleírta, hogy bármilyen más ajánlat érkezik a fővároshoz, ő azt ötezer forint erejéig felülfizeti; ez szabálytalan volt és sértette a jelentkezések tisztaságát), s kénytelen átadni a cirkusz bérletét Könyöt S. Sándor és a Takarmányértékesítő Rt. részére.

Beketow Mátyás első bérlete alatt (1904–1919) a cirkuszépület jelentősen átalakult. Az ingatlant Beketow 250 ezer forintos költséggel felújította. Ehhez nem kapott a fővárostól segítséget, sőt a főváros a felújítási engedély díját Beketowval fizettette meg. Az átalakítások során a korábbi légszeszvilágítást villanyra cserélték, készítettek egy három méter mély betonmedencét a porondon, új büfét, pénztárépületet, szabóműhelyt, öltözőket építettek, raktárépületeket emeltek, javították az istállókat. A cirkusz bejáratánál elhelyezték a jellegzetes Beketow-emblémát, mely hatalmas patkóban elhelyezett, vasból készült lófej volt.)

A felújítás után a cirkusz befogadóképessége nem változott, a helyárák is azonosak maradtak (a főváros nem engedte a helyárák emelését), az állóhelyekre továbbra is engedtek be közönséget. (8)

Legalább röviden szükséges felvillantani, hogy vajon a korabeli artisták, különösen a budapestiek, milyen kapcsolatban állottak a fővárosi cirkuszbérlőkkel, milyen körülmények között éltek a XIX. század végén és a XX. század elején.

A mult század kilencvenes éveiben Budapesten már számottevő artista él, akik cirkuszokban, varietékben, zenés kávéházakban adják elő különböző produkcióikat.

A cirkusz- és varietéművészek nehéz munkájuk után késő éjjel különböző kávéházakban jöttek össze, ahol különböző köröket, asztaltársaságokat szerveztek. Ezekben a nagyrészt baráti társaságokban beszéltek meg egymással szerződéseiket, sérelmeiket, néha felvetettek művészeti kérdéseket is.

Nagyobb asztaltársaság alakul 1895. február 26-án "Tischgesellschaft Artist" néven. Elnöke Skokk Emil, német származású varieté komikus. A cél baráti összejövetelek rendezése, szegény artistagyerekek segélyezése. Jószívű artisták emelték a társaság pénzalapját, mely ebben az időben csupán néhányszor tíz forintra rugott. Ekkoriban Budapesten egy német nyelvű artistalap is jelent meg: Internationale Artisten Revue (IAR).

Egy esztendővel később több asztaltársaságból alakult meg a Vulcan (Humanitaere Tischgesellschaft Vulcan). Jelvényük piros-fehér-zöld beosztású pajzs, a fehér mezőben felirattal: Vulcan. Végül 1897. VI. 7-én a Vulcan nevét Budapesti Artista Egyesületre változtatta.

A BAE^x a XIX. század utolsó esztendejében avatta fel zászlaját, melyet a terézvárosi templomban áldottak meg, majd népes artista felvonuláson hordoztak végig. 1906-ban a BAE kiterjesztette munkáját az egész ország területére és nevét Magyar Artista Egyesületre változtatta. (9)

Az új egyesület munkájába hamarosan beleavatkoztak a különböző cirkuszok és varieték tulajdonosai. Sokszor előfordult, hogy az elnök vagy a vezetőség több tagja cirkusz-, illetve varietétulajdonos volt. Így az artista érdekek, különösen a cirkuszban dolgozó artisták érdekei szinte egyáltalán nem érvényesültek. [1908-ban (a Városi Cirkusz felújításának és áthelyezésének évében) artista-gyűlést tartottak, ahol az egész ország artistái hallatták szavukat. Többen bírálták azt a módszert, ahogy a

^x Budapesti Artista Egyesület

pesti cirkuszbérlők bánnak a hazai artistákkal. Szóba került Wulff már említett műsorpolitikája, melyből szinte teljesen hiányoztak a magyar számok; óvatosan, de szeméretettségük Beketow Mátyásnak is hasonló módszerét. Ezen a gyűlésen sikerült az artistáknak néhány ígéretet kicsikarni, valamint számukra kedvező döntéseket el is fogadtatni. Ilyen intézkedési terv volt: megszabják a tőkés és az artisták jogait, kötelelességeit; előírták artistaklub létesítését, ahol gazdasági és művészeti kérdéseket beszélhetnek majd meg, tanfolyamokat tarthatnak. A gyűlésen felléptek néhány igazgató tulkapásai ellen, kötelezték az összes tulajdonosokat, hogy pénzt adjanak artista iskola létesítésére. A szép tervekből azonban végül is nem valósult meg semmi, mert az ujonnan választott vezetőség nem hajtotta végre az általa is elfogadott határozatokat. Sőt később, mikor az első világháború időszakában az artisták az utazási nehézségek miatt kényszerhelyzetben voltak, a tulajdonosok behozták az un. "háborús gázsi" intézményét (lényege, hogy a rendes gázsi 50 %-át fizették az artistáknak rendszeresen) a hadviselés időszakára. Ennek az intézkedésnek következtében sok cirkusz- és varietétulajdonos tetemesen meggazdagodott.

Lényegében megállapítható, hogy az artisták megalakuló érdekszervezetei nem tudták befolyásolni a cirkuszok munkáját, nem voltak képesek elérni a magyar számok foglalkoztatását, így fejlődését. Ezekben az időkben egyedül a bérlők, tulajdonosok akarata érvényesült műsor kérdésekben, ezt pedig a bérleti, szerződötetési elképzelések, üzleti lehetőségek szabályozták.

Beketow 1919-es, első távozásának előzményeihez tartozik, hogy közte és a magyar cirkuszművészek között a világháború esztendei alatt egyre jobban kiéleződött a helyzet. A feszültség oka, hogy cirkuszát a háború alatt varietévé alakította át, így a magyar cirkuszi számok fellépési lehetőségeit budapesti porondon teljesen lehe-

tetlenné tette. A háboru vége felé cirkuszi artista körökben már leplezetlenül bíralták Beketow és a MAE^x vezetőségének munkáját és kikezdték a Városi Cirkusz bérlőjének korábban megszerzett tekintélyét. 1918-ban a cirkuszi artisták, egyéb szakemberek gyűlést szerveztek, melyről az alábbiakat olvashatjuk:

"1918. december 24-én a Pavilon Mascottiban heves jelenetek játszódtak le, reprodukálhatatlan, csunya incidensek láncolata volt ez a gyűlés, hasonlatos a bábeli zürzavarhoz, mikor az isten megzavarta az emberek eszét és nyelvét, úgy, hogy nem értették meg egymást. A tekintélyek (a cirkusz- és varietétulajdonosok, MAE vezetők! - a szerző) tiszteletének egyszerre vége lett és az elvakult, a demagógoktól narkotizált tömeg, zugva, bőgve törté át az emberiségnek, a józan polgári erkölcsnek a gátját és el akarta nyelni a világot. Maguk se tudták mit akartak: jog, kenyér, érvényesülés, kényelmes élet, boszszuállás - ilyen szavak röpködtek a levegőben. Összefüggéstelen káosz volt ez, értelmetlen és kivihetetlen tervek döntögették az artistaság fáját." (10)

Az idézett szemelvény gondolatmenetével ellentétben - mely az újra erőre kapott régi MAE vezetőség hangját mutatja - nagyon is józannak tűnik a cirkuszi emberek 1918-as állásfoglalása. A jog, kenyér, érvényesülés, nyugodt élet követelése csakis a népi demokráciában került megvalósításra. A szemelvény arról is vall, hogy milyen szakadék tátongott artisták és MAE vezetők, artisták és cirkusztulajdonosok között ezekben az időkben.

1919 tavaszán a proletárdiktatura a Városi Cirkusz épületét és berendezését szocializálta. Valójában Beketow vezetésével működött tovább a cirkusz augusztusig, csupán márciustól kezdődő hatállyal a Kulturális Népbiztonság Színházi Osztálya rendelkezett felette és gyakorolt

^x Magyar Artista Egyesület

felügyeletet. (A Városi Cirkusz akkori felügyelője Bálint Lajos iró, a varieté osztály vezetője volt.) Az év augusztusában Beketow átadta helyét Könyöt S. Sándor és a Takarmányértékesítő Rt.-nek, az új bérlőknek.

III. fejezet

FNC műsorok a két világháború között

1. Új bérlők, új műsorok (1919-1935)

Az első magyar proletárdiktatura felismerte a cirkuszi előadások tömegszórakoztató jelentőségét és hamarosan igyekezett rendet teremteni a városligeti mutatványos telepen. Államosították (szocializálták) a Liget két állandó cirkuszát, a Városi Cirkuszt és Schmidt Mihály Néparénáját, a korábbi Barokaldi Cirkuszt. Ezzel egyidejűleg szociális és kulturpolitikai követelményekkel léptek fel ezen intézményekkel kapcsolatosan. Bálint Lajos író, dramaturg, akit 1919-ben a Kulturális Népbiztosság részéről a szocializálással bíztak meg, az alábbiakban körvonalazta tapasztalatait:

"A Tanácsköztársaság kikiáltása után többen a Kulturális Népbiztosság Színházi Osztályára kerültünk. Ott dolgozott Gábor Andor (színházi és sajtóügyek), Balázs Béla (filmügyek), Reinitz Béla (kulturpolitikai kérdések); a gazdasági szervezést Maróczy Géza, a későbbi híres sakkjátékos intézte, a titkárnő Kun Béláné volt. Jó magam a varieté és a cirkusz ügyeit vettem gondozásba. A cirkusszal kapcsolatosan készült egy tervezet, melynek lényege az volt, hogy az előadásokat megfelelő színvonalon állítsák össze, valamint gondoskodás történjék a magyar artistaságról. A fizetések ügyét az ujonnan alakult szakszervezet intézte, egy lista alapján. Teljesen megszűnt a cirkuszi emberek létbizonytalansága. A pesti mű-

sorok mellett artista csoportokat is szerveztünk, ezek előadásokat tartottak a Vörös Hadseregnek és a vidéki lakosságnak. Emlékezetem szerint ilyen artista csoportokat vezettek - többek között - Zsoldos Andor és Boross Elemér. A Tanácsköztársaság időszakában többször kint jártam a városligeti cirkuszokban, beszéltem vezetőkkel, artistákkal, igyekeztünk ott emberi körülményeket teremteni. E munka során nem ütköztünk semmiféle ellenállásba." (1)

A proletárdiktatura három hónapja alatt nem sok változás történhetett a magyar artisták Városi Cirkusz-i foglalkoztatásában, mert Beketow műsora lényegében össze volt állítva, a szerződés nélküli művészek pedig helyet kaptak az utazó csoportokban. A Tanácsköztársaság leverése után, augusztus elején Beketow kiköltözött a cirkuszból, átadta helyét az új bérlőknek (Könyöt S. Sándor és Grünfeld Zoltán).

Könyöt S. Sándor - hasonlóképpen Beketowhoz - artista családból származott. Ujvidéken született 1870-ben, apja Könyöt Lipót cirkuszigazgató, egy ideig a híres rajnai uszó cirkusz, a Lenzi társtulajdonosa. Gyermekei hatan voltak, Sándor a legidősebb, mindannyian híres műlovarok. Könyöt S. Sándor, mint vándorartista és cirkusztulajdonos bejárta Európa országait, majd a Barnum Cirkuszban vállalt munkát s utazott az Egyesült Államokban. 1916-ban (Barokaldi halála után) kibérelte a Néparénát és hamarosan pályázott a Városi Cirkusz bérletére. Ezt hosszas huzavona után, melyben kölcsönösen támadták egymást Beketowval, 1918-ban neki ítelték azzal, hogy Beketow bérleti idejének lejárta után, 1919 augusztusában beköltözhet. (2)

Könyöt óvakodott egyedül vállalni a Városi Cirkusz bérletének anyagi kockázatát, ezért társat vett magához Grünfeld Zoltán, az akkori híres pesti üzletember, a Takarmányértékesítő Rt. főrészvényese személyében.

Könyöt és társa nem számolt azzal, hogy a bizonytalan közállapotok, a kialakuló infláció, a munkanélküliség, nyomor esztendei - melyek a proletárdiktatura után az országra köszöntöttek - nem kedveznek az új, nagyszabású, sok befektetést igénylő cirkuszi vállalkozáshoz. Két évi sikertelen kísérletezés után Könyöték csődbe kerültek, az elmaradt bérleti díjak miatt hatósági zár alá kerültek. Bár a takarmányraktárakat sikerült Grünfeldnek a lefoglalás előtt titokban eladnia, s így elkerülnie a végső tönkremenetelt, Könyöt S. Sándor mindenét elvesztette s eltűnt a cirkusztulajdonosok sorából. A korábbi időkben háromezer személyes sátorral, sok felszerelési tárggyal, sok állattal rendelkező tulajdonos többé nem tudott talpra állni. Az 1923. évi bérleti pályázatra jelentkező Beketow vetélytársak nélkül, könnyen nyerte el a Városi Cirkusz bérletét. (3)

Az 1923-tól 1929-ig eltelt hat esztendő a Városi Cirkusz további elszürkülésének időszaka. Beketownak volt tekintélye ez időben. Különösen elismerték háboru előtti cirkusz- és háboru alatti varietéműsorait, azonban ezeknek a korábbi előadásoknak színvonalát a huszas években már nem tudta elérni. Magyarországi vállalkozása mellett külföldön is kísérletezett cirkusszal, megpróbálkozott a Városi Cirkusz téli üzemeltetésével, megfelelő műsorpolitika nélkül azonban ezek a próbálkozások mind sikertelenek maradtak, lassan teljesen felemésztették anyagi erejét.

Beketow Mátyásnak a huszas években bemutatott cirkuszi műsoraira a plakátok és más dokumentumok alapján az attraktivitás hiánya, a szürkeség és kozmopolita jelleg nyomja rá bélyegét. Elég pénze nem volt nagy külföldi számok vásárlására, a magyar produkciókból nem próbált meg ilyeneket létrehozni, így jelentéktelen külföldi artistákat léptetett fel. A magyar artistákat ez időben Beketownál Jancsi bohóc kupléi képviselték. Többször lép-

tek fel a cirkuszban színészek (Peti Sándor, Gärtner Sándor /Szőke Szakáll/) Az ügyetlen háziszolga, vagy a Mi újság című jelenetekben. (Szerepeltek még entrée bohócok, a törpe Zoli, vagy Mosca, a kor ismert cirkuszi humoristái.) (4)

A Beketow-műsorok alapvető gyengesége mellett hozzájárult a sikertelenséghez az is, hogy a cirkuszt szinte teljesen reklám nélkül hagyták dolgozni. Nem találhatók ebből az időből a korábbi színes plakátok, artisták, attrakciók képeivel, vonzó feliratokkal. A plakátok sorozatosan Beketow arcképeit hozzák, szárazak, szintelenek, ötlettelenedek. Beketow nem alkalmazza a sajtóreklámot sem, hétszámra még műsorai kezdő idejét se közlik a fővárosi hírlapok.

A cirkusz korabeli műsorai egy bizonyos mértékig tükrözik az első világháború időszakában Európa cirkuszaiban kialakult revüszerű megoldásokat. Ez tulajdonképpen a háború alatti utazási nehézségek, artistaválság következménye volt, amely a cirkuszokban úgy mutatkozott meg, hogy a műsorokba táncot, önálló zeneszámokat, színészek közreműködésével előadott jeleneteket illesztettek be. Nyugaton ezek a lényegében olcsó és a polgárság tömegei által megszokott műsorok egy ideig rentabilitást biztosítottak a jellegüket vesztett polgári cirkuszoknak, mindaddig, míg megszervezték az újjáéledő artistaprodukciónak segítségével a cirkuszi műfajú látványosságokat. Beketownál a revüsitési kísérlet bátortalan és alkalomszerű volt. Hagyományos német polgári műsorszínpadokhoz (melyekben a lovasszámok dominálnak) revütáncot, jeleneteket kapcsolt s ezzel megfosztotta műsorait hagyományos és modern jellegüktől egyaránt.

Pl. egy műsorszínpad (1925):

német excentrikus szám
Jancsi bohóc kupléi
erőművészek
Beketow, lovasszám

halálkerék
lovasszám
villámlovas
lovas revürész

Ez a műsor - mint látható - felemás, hiányzik belőle a cirkuszban vonzó állat és bohóc produkció, ezt pedig csakis az egész műsort átható revü rendezéssel, számokkal lehetett volna pótolni. A megoldás tipikus példája a helyi jellegű kísérletezéseknek.

Nem sok újat mutat egy későbbi műsor sem (1929):

cowboy szám
bohócok
Beketow, lóidomítás
jelenetek színészekkel
számoló kutya
ugró akrobaták
motoros forgószám
revütánc

Külön hiba, hogy egyik műsorban sem találhattunk olyan artista produkciót, amely nemzetközi szempontból e korban attrakciónak számított volna.

A Pesti Hírlap 1929 áprilisában hatásvadász cikkben kürtölte világgá, hogy "Beketow Mátyás, a népszerű pesti cirkuszigazgató a Dunába ölte magát." Majd részletesen tudósított arról, hogyan kötötte lábára a követ a csödbe jutott vállalkozó, aki egy éjszakai hajóra szállt öngyilkossága elkövetése végett. A cikk nem mélyed el Beketow tragédiájának mélyebb, gazdasági, műsorpolitikai okaiban. Ezeket az okokat már a fentiekben körvonalaztuk. Ehhez még annyit, hogy Beketow meglehetősen könnyelmű életet folytatott, nem tudott kellően bánni gazdasági eszközeivel és a kialakuló súlyos gazdasági válság pénztelensége, a cirkusz látogatottságának csökkenése hatására már artistáit sem tudta kifizetni.

Beketow halála után fia, Sándor (Alex) vette át a család megbízásából apja munkáját. Hamarosan társat vett maga mellé, egy Árvay Rezső nevű vállalkozót. (Árvay ké-

sőbb, 1945-49 között Göndör Miklóssal együtt bérelte az FNC-t.)

Beketow Sándor és Árvay, néhány évi működésük során a műsorokat tovább tolták a revüsités irányába. Erdemük, hogy igyekeztek nagy nemzetközi attrakciókat beszerezni (pl. a Rivels bohóccsoportot), törekedtek a magyar artisták megfelelő számu felléptetésére. Ami addig soha nem fordult elő a Városi Cirkusz műsorában, 1933-ban egyszerre hat magyar számot is léptettek fel (Zoli bohóc, Dubszky lovas akrobata, 2 Heros akrobaták, Beketow Sándor lóidomítás, Vidos Jenő humoros konferansz, Mosca bohóc jelenete).

A gazdasági helyzet azonban ebben az időben tovább romlott, a Ligetbe járó tömegek nagy része munkanélkülivé vált. Ez a kedvezőtlen körülmény a Beketow-családot néhány év alatt végleg fizetéseképtelenné tette, így 1934-ben a cirkusz bérletét visszaadták a fővárosnak.

1934 évadjának végén új bérleti pályázatot hirdettek. Mivel nem akadt megfelelő hazai vállalkozó, a bérletet egy német cirkuszigazgató, Busch Alfréd nyerte el. (6)

A Busch Cirkusz budapesti szereplése a hagyományos német cirkuszművészet jegyében kezdődött. Megfelelő reklámozás után (ez kiterjedt a cirkusz épületének új dekorációjára is) mutatta be Busch új műsorát 1935 április végén. Ebben az előadásban az összes artisták - kivéve Gerardot és társait, a bohócokat - németek voltak. Műfaji szempontból vérbeli állatcirkuszt láthatott a közönség, vadállat produkciókkal, szelidített elefántokkal. Szerepelt három lovasszám; az akrobatikát ugródeszka, perzs, valamint kerékpár produkció képviselte. Fellépett az előadáson illuzionista varázsló is. (7)

A közönség érdeklődése erre a műfajszerű előadásra nem volt eléggé nagy. A cirkusz általában félházakkal játszott, a bevétel pedig nem tudta fedezni a kiadásokat,

az eléggé borsos bérleti díjakat. (A főváros a külföldi vállalkozóktól magasabb bérleti díjat szedett, ezenkívül más szolgáltatásokra is kötelezte őket.) Busch kétségbeesett kísérleteket tett a cirkusz látogatottságának fokozására. A szezon során vizirevüt létesített a futó műsor bővítésével. (A revü keleti mesét dolgozott fel.) Végző soron ez nem sokat segített, Busch magyarországi turnéja deficitessé lett, vállalkozása megfeneklett. Nem volt hangos bukás, nem követte kényszeregyezés, Busch csendesen távozott, szerződését a fővárossal nem újította meg.

A Városi Cirkusz 1935 végén ismét gazdátlanul állott. Az akkor kiírt pályázatot nagy könnyedséggel egy vérbeli városligeti vállalkozó, Fényes György nyerte el.

2. A Fényes-korszak cirkuszi műsorai (1936-1943)

Fényes György (1882-1959) városligeti artista, mutatványos család leszármazottja. (8) Apja Glanz Márton zenebohóc, anyja a híres panoptikum tulajdonosa (az üzem özv. Fényes Mártonné néven dolgozott). A hat testvér közül kettő, Béla és György állott közelebbi kapcsolatban az artista világgal. György gimnáziumot végzett, érettségizett, majd a világháború alatt tiszti rangot szerzett. Mint főhadnagy, a háború végén Szegedre került. Horthy seregében vonult be Budapestre 1919 novemberében s a hadsereg tagja maradt 1925-ig. Leszerelése után Kék hordó címen vendéglőt nyitott a Városligetben. A vendéglő anyagilag kedvezett, ezért még egy hasonló üzemet létesített, a Halászkertet. Az artistalap egykori tudósítása szerint: "Fényes György a tisztikardot felcserélte a vendéglátó iparral és rövid idő alatt nagy vagyona tett szert."

1934-ben a már akkor gazdag kocsmáros érdeklődni kezdett a cirkuszi vállalkozás iránt. Első próbálkozás-képpen bérbe vette az éppen üresen álló Néparénát (volt Barokaldi Cirkusz) és a nyári hónapokra érdekes, olcsó láttnivalókat szervezett.

A Néparénában bemutatott műsor varieté volt. Szinvo-nalas magyar artistaszámokból (többek között: 2 Atlas szalonakrobaták, Dubszky gladiátor, Hungária lábakrobata csoport stb.), tánc produkciókból, varieté látványosságokból (pl. Borszéki nőimitátor) és bohócokból tevődött össze. Fényes ebben a műsorban léptette fel Sándor Ste-fit, az első énekes magyar bohócnőt.

A műsort izlésesen szcenizálták, szerves revükeret-be foglalták ("vizi és fényjátékok"), így határozottan kiemelkedett a városligeti átlagból. Ujat hozott a meg-szokott artistaműsorok között. Még egy erényük volt ezek-nek az előadásoknak, az, hogy olcsón, az egyszerű nézők számára elérhető áron kerültek bemutatásra. (A jegyárak husz fillértől egy pengő husz fillérig terjedtek.) A Nép-aréna akkor naponta négy előadást, vasárnap és ünnepnap pedig hat előadást tartott. Ezt úgy érte el, hogy két csoport artista és színész lépett fel, napi kettő, il-letve három előadáson. (10)

Jellemző volt Fényes jó üzleti érzékére, körültekintésére, hogy 1934-ben, amikor a nyáron üresen álló Városi Cirkuszban a Vigszínház előadta a Cirkuszhercegnő című cirkuszi revüt, akkor ő, aki ismerte a Barokaldi Cirkusz hagyományait, a Néparénában gyermekek részére a Cirkusz kis csillaga címen előadásokat szervezett és azokat az egész szezonban műsoron tartotta. Ez a sikeres gyermek-revü (mely ugyancsak olcsó árakon volt megtekinthető) art-isták és színészek fellépésével mesecselekményt adott elő (alcim: Jelenet Boldogországban és a mai Csimm-Bumm cirkusz őseit testesítette meg.

A Néparénában szervezett előadások anyagi sikert és bizonyos művészi hitelt is biztosítottak Fényesnek. E tapasztalatok birtokában bátran mert közeledni tulajdonképeni céljához, a Városi Cirkusz bérletéhez. Következő esztendőben pályázatot nyert az elhagyott épületre.

A bérletet olyan időszakban sikerült megszereznie, amikor az mások számára nem volt vonzó és így módjában állt kedvező feltételeket biztosítani a maga számára. A bérleti szerződést hosszas tárgyalások előzték meg a főváros illetékes pénzügyi szerveivel. E tárgyalások jellege merőben eltért a korábbi és hasonló tárgyu megbeszélésektől. Itt nem a pénzügyigazgatóság, hanem Fényes diktálta a feltételeket, azokat pedig a hatóságok - félve az épület kihasználatlanul maradásától - igyekeztek elfogadni. Fényes mint tartalékos főhadnagy, mint gazdag adófizető vendéglős, háztulajdonos, tekintélyes, sikeres artistavezető, akiről a MAE lapja csak felsőfoku jelzőkkel cikkez - elérte a bérleti díjak alapos leszállítást, elérte - ami a Városi Cirkusz története során még soha nem fordult elő -, hogy a főváros finanszírozta az épület jelentős mértékű felújítását. A műsor tekintetében ő is - mint a korábbi bérlők - lényegében szabad kezet kapott.

Fényes György első Városi Cirkusz-i műsorának ötletét arra alapozta, hogy 1934-ben a Vigszínház által bemutatott Cirkuszhercegnő emlékezetes sikert hozott és jó anyagi bevételt biztosított. Fontos volt, hogy az ilyen revüműsor bére sem olyan magas, mint egy nemzetközi artistaműsoré. Latba esett az a szakmai tapasztalat, hogy világvárosi cirkuszműsort előző esztendőben kell kötni, mert az attraktív számok egy évre előre foglaltak. Mindezek alapján revűjátékot mutattak be 1936-ban.

Fényes műsorának gerincét a Városi Cirkuszban kis cselekménykeret alkotta. Címe: Oh régi, szép világ! A cselekménybe Harmath Imre és Garay Imre jazz-dalokat, táncokat, kis betétszámokat tűzdel, ezeket színészek, kisebb

mértékben artisták (varietéművészek) adták elő. Nem lépett fel a porondon egyetlen állatszám se. A gondosan előkészített, alaposan megrendezett műsor szép anyagi sikerrel zárult. Fényes azonban tudta, hogy ilyen műsorokkal a Városi Cirkuszt tartósan üzemeltetni nem szabad, mert az a cirkuszi közönség csökkenését, a műfaj lassu elhalását eredményezi. Ezért még az évad vége előtt keresztül utazta Európát, Amerikát és Pesten addig ismeretlen nemzetközi attrakciókat szerződtetett a következő évadra.

1937-ben bemutatott műsora erősebben cirkuszi jellegű, tarkítva vadállat és lovasszámokkal, trapéz akrobatákkal, zsonglőrökkel. Mivel szíve mégis a varieté műfaj felé huzza, abban bizik leginkább, az előadások második része varieté. Igaz, ebben a műfajban a legjobbak léptek fel: a Rivels testvérek.

Ez a műsor a pestiek számára sokáig emlékezetes volt. Az önmagában is attraktív előadást a főszezonban (július, augusztus) tovább erősítette, új állatszámot hozott (medvéket), beiktatott egy amerikai zeneszámot, énekes akrobatákat léptetett fel stb. Ez lényegében további revüsités volt, az előadás műfajának megfelelően. Munkájának sikerét, anyagi megerősödését segítette a kezdődő háborus konjunktúra is, melynek jellemző vonása, hogy a pesti szórakozóhelyek, varieték száma gombamódra szaporodik. Míg 1929-ben a gazdasági válság kezdetén csupán egyetlen varieté marad meg (Royal Orfeum), 1940-ben már összesen 24 varieté, bár, műsoros szórakozóhely nyitott ki esténként a fővárosban.

Fényes cirkuszműsora a klasszikus polgári hagyományokon épült, felhasználta a korban széleskörűen elterjedt revüsitési törekvéseket, ujitásokat. A tulajdonos gyors tapasztalatokat gyűjtött és alkalmazott a külföldi cirkuszoktól; nagy gondot fordított a cirkusz berendezéseinek, helyiségeinek és egész környékének rendjére,

tisztaságára. Bérletének ideje alatt felújították a porondot, a büfét, a kijáratokat; új embléma került a bejárat fölé: "Fényes, Fővárosi Nagycirkusz". (11)

A tulajdonos jó kapcsolatokat létesített az artistákkal és az artisták vezetőivel. Tudta, hogy a külföldi nagycirkuszokkal való konkurrencia során elvérezne, ezért a MAE (Magyar Artista Egyesület) vezetőségét megvásárolta. A MAE évi pauszát kapott Fényestől azért, hogy akadályozza meg állami vonalon külföldi cirkuszok Magyarországra érkezését, itteni üzemelését. Mikor nyilvánosságra került ez, az artistalap azzal érvelt, hogy a külföldi nagycirkuszok magyarországi turnéi tönkretennék az itteni artisták munkalehetőségeit. A valóság (mint a korábbi külföldi cirkuszok itteni plakátjaiból kitűnik) ennek éppen az ellenkezője volt, mert a külföldi cirkuszok mindig léptettek fel magyar artistákat, nem is kis számmal. Fényes azonban a Fővárosi Cirkuszban csak kivételes esetben tette ezt meg. Így az ő monopol helyzete még jobban lenyomta az artista gázsikat, melyek a külföldi cirkuszoknál szokásos honoráriumnál úgy is alacsonyabbak voltak. De kár érte ez okból a pesti cirkuszt kedvelő közönséget is, mert a harmincas években nem láthattak nagy nemzetközi cirkuszműsorokat. Előfordult olyan eset, hogy a MAE vezetői egy-egy alkalommal megszegték e megállapodást, pl. 1941-ben az olasz Sarrasani Cirkusz Pestre látogatott.

Fényes György és a többi cirkusz-, varietétulajdonos helyzetét nagyon megkönnyítette az a körülmény, hogy a MAE vezetői ebben az időben egymással is rivalizáltak. Új vezetők és régi vezetők pozíció- és valóságos üzleti harcot vívtak egymással, egyrészt az artista csoportok külföldi közvetítéséért, másrészt a különböző magán ügynökségek keretében fizetett részesedések elnyeréséért. A magán ügynökségek pedig rendes pauszát élveztek a külföldi kétéves (leánykereskedést is folytató) menedzserek-

től, közvetítőktől. Sándor József, a MAE volt elnöke az alábbiakat írja Kovács Andorról (aki korábban MAE alelnök, akkor magán ügynökségi tag volt):

"Azok a szegény artisták, akik az ön kezei közé kerülnek, ki vannak téve annak, hogy a műsorban nem dolgoznak, mert (az ügynöki szerződés szerint - a szerző) 'a szerződő köteles a mindenkori parkettáncban részt venni'. Így az ön által kifogásolt helyzetet részben önnek köszönhetjük." (12) Kovács Andor előzőleg azzal vádolta a MAE vezetőket, hogy támogatják a prostitúciót. Sándor válaszából az a jellemző, hogy nem védekezik a súlyos vád ellen, hanem igyekszik a felelősséget Kovácsra hárítani. Majd a későbbiekben folytatja:

"A magyar artista társadalom józan ítéletét eddig sem tudta, hiszem, hogy ezután sem tudja befolyásolni az a Kovács Andor, aki akkor is, amikor az artista egyesület kenyerét ette, az artista társadalmat '... unintelligens, barom, alvilági társaság'-nak nevezte." (13)

A vezetők korrupciója teljesen megbénította az egyesületet, kiszolgáltatotta az artistákat a cirkusz-, varieté-, lokáltulajdonosok kénye-kedvére. Egyes igazgatók (mint a sajtóból kitűnik) még azt is megszabták, hogy az egyesület kinek adja meg és kitől vonja be a működési igazolványokat.

Fényes kedvezni is igyekezett a magyar cirkuszi embereknek, ezért fenntartotta számukra a Néparénát. Ott több magyar számot foglalkoztatott, alacsony fellépti díjért, több előadásban. Ezt azonban a főváros 1938-ban biztonsági okokból lebontatta. A Fővárosi Nagycirkuszban csak kivételes esetekben, nagy képességű artistákat léptetett fel (Hortobágyi csoport). Még a sokak által nemzetközi attrakciónak tartott Gerard mellett is mindig hozott külföldi bohóccsoportot. Mikor a magyar számok mellőzését a szakma képviselői számonkérték tőle, az alábbiakban körvonalazta műsorpolitikáját:

"...a látványos számok ugyanis külföldi számok. A magyar artisták között is sok, kiváló szám van..., de ezek között nincsenek olyan látványos, attrakciós számok, melyekhez a főváros közönségét hozzászoktattam." (14)

Állítása erősen tulzó. Bizalmatlansága a kockázatot vállalni nem akaró üzletember álláspontja, aki saját anyagi érdekének veti alá az artisták művészi fejlődését. Fényes a nemzetközi cirkuszműsorokat mindig kozmopolita módon szervezte. Ennek ellenére jó kapcsolatokat tartott a pesti artistákkal, melyet a szakmát jól ismerő üzletember okos diplomáciájával ért el.

Nagy népszerűséget biztosított számára az, hogy a cirkuszaiban dolgozó artisták és a műszaki személyzet két vendéglőjében hitelben étkezhetett. Minden évforduló, házasságkötés, egy-egy kerek nagyobb fellépési szám alkalom volt a látványos ünneplésre, nyilvánosan adott apró ajándékok osztására. Artistáit érmekkel, saját rendelésű plakettekkel látta el; a jelentősebbeket vacsorára hívta meg házába, bemutatta családjá tagjainak is. Mint emberbarát gondoskodott a fellépési lehetőségek híján állás nélkül álló artisták családjáról, ezért az éhező artistagyerekek részére minden karácsonykor, husvétkor eljuttatta pénzádományát. Beketow halálának évfordulóján társulata élén megjelent a temetőben és koszorút helyezett el, miközben nagy elődjének nevezte a volt cirkusztulajdonost. (Egy alkalommal azt írta az artistalapban, hogy Beketow nem volt jó igazgató, nem vitte előre a cirkuszi műsorok színvonalát Pesten, nem jól szolgálta ki a közönséget.)

E látványos, de nem őszinte kapcsolat közel hozta Fényest az artisták köreihez, s bizonyos mértékig eltakarta előlük ridegen üzleti jellegű műsorpolitikáját, mely a harmincas években megakadályozta artistáink fejlődését, kárt okozott nemzeti cirkuszművészetünknek.

Fényes György nyolc szezonon keresztül bérelte a Fővárosi Nagycirkuszt. Ha e nyolc esztendő műsorpolitikai

mérlegét kívánjuk megvonni, abban a korábbiakhoz képest elég sok új vonást fedezhetünk fel. Az új tulajdonos emelte az előadások számát a cirkuszi főszezonban (július, augusztus). Hétköznap három, vasárnap négy előadást tartott, ezzel tetemes gázsimegtakarítást ért el, fokozta az artistaszámok kihasználtságát. Tekintettel arra, hogy ilyen műsorba nem iktathatott vadállatszámokat (ezek napi három előadást nem tudnak teljesíteni), műsorát tovább kellett igazítani a varieté látványosságok irányába.

1937-ben forrt ki az a műsortípus, melyet a továbbiakban egyre következetesebben alkalmazott. Nézzük meg közelebbről is: 1938 nyitó műsorában szerepeltek trapéz-művészek, lovas szabadidomítók, kerékpár akrobaták. A műsor további része varieté jellegű, melyben a varieté, humor és a tánc dominál. A humort színpadi jelenetek (Hacsek és Sajó), nagy létszámban felvonultatott bohócok (Zoli, Deddy, Jacky, Mosca és segédek) valamint a Rivels testvérek képviselték. Az egész műsor során felléptek táncosok, egy alkalommal pedig gyermekbalett.

Az 1938-as főszezonban is - mint a korábbi esztendőben - erősítette, átalakította műsorát. A kiiktatott Rivelsék helyett műsorba illesztett két kiváló zenebohócot, két különleges állatszámot (varieté állatszám: medve és majom), új bohócokat nagy tréfákkal (entrée), nagymértékben szélesítette az artista zsánerokat (lábzsonglőr, excentrikus produkció, zsonglőrök, ikária, ugró akrobaták). Mint szembetűnő, ezek az attraktív változtatások is a varieté irányába közelítették a műsor jellegét.

Fényes mindig vigyázott arra, hogy az artista zsánerok minden esztendőben változzanak a Fővárosi Nagycirkusz porondján. Így pl. az 1939-es szezonban az új zsánerok között addig nem látott beszélő babákat, humoros akrobatákat, erőművészeket, női trapézművészeket, illuzionistákat, kerékpáros zsonglőröket, nőimitátort stb. léptetett

fel. Ez is varieté, de zsánerban másféle látványosságokat tartalmaz! Átgondolt, tervszerű műsorpolitika ez és azt bizonyítja, hogy a Fővárosi Nagycirkusz anyagi sikere alapos műsortervezésre épült.

Fényes György 1942-ben, amikor a háborús események következtében nemzetközi artistaműsort nem tudott bemutatni, azt tervezte, hogy az 1934-es vigszínházi siker (Cirkuszhercegnő) mintájára színészek felléptetésével revüműsort mutat be. Ezt a tervét interjú formájában az artistalapban is propagálta. Az artista sajtó és a MAE vezetősége nagy lelkesedéssel vette Fényes új ötletét, eszükbe sem jutott, hogy ezzel, az amúgy is utazási nehézségekkel bajlódó magyar artistákat egyetlen pesti munkahelyüktől fosztják meg. A cirkuszi artisták felháborodásuknak adták tanujelét, olvasva a szakajtóban megjelent tervet és nem rejtették véka alá véleményüket azzal kapcsolatosan. Fényes hátrálni kezdett és úgy módosította tervét, hogy két műsort állít össze: egyet magyar artistákból délutáni előadásra, egyet pedig mint színészrevüt estére. Az új tervre az artistalap válasza gyors és igen kedvező volt.

"Örömmel állapítjuk meg, hogy ez a megoldás - adott viszonyok között - artistáinkra nézve a legelőnyösebb..., amely az artistákat egyenként is és összesen is hálára kötelezi." (15)

Ismét nem gondoltak arra, hogy a délutáni artista előadás és az esti gála színésműsor nem kívánatos rangbeli párhuzamot von az artisták és a színészek között a Fővárosi Nagycirkuszban, mely mégis csak artista munkahely. Fényes jól tudta, hogy az artistalap véleménye nem az egész szakma álláspontja, sőt, ezért hallgatva az elégedetlenkedő artistákra, nem valósította meg ötletét. Bizonyos kis kockázatot vállalva, korábbi gyakorlatától eltérően, vadállat attrakciót hozatott Budapestre (Hagenbeck vegyes német vadállatszámát). Ebben a műsorban sze-

repelt még Renita Kramer filmszínésznő, általában az előadás minden jelentős száma német nemzetiségű artistaprodukció volt.

1943 az utolsó Fényes-szezon éve, mert 1944-ben a bombázások miatt - mivel a cirkusz közelében megfelelő óvóhely nem volt - a főváros megtagadta a játékengedély kiadását. 1945-ben, az ostrom után Fényes az FNC-t elhagyta, hiszen annak bérletével kapcsolatosan - multját tekintve - ugy sem jöhetett számításba.

Fentiek alapján megállapítható, hogy a Fővárosi Nagycirkusz két világháború közötti műsoraiban leginkább Fényes bérleti időszakában történt változás. A Fényes-korszak műsorprogramjai kiemelkedtek az átlagból, ebben az időben az előadások valóban fővárosi szintet értek el. Fényes erős kézzel fogott hozzá a szervezéshez, meggondolt vállalkozó volt, jól ismerte a Városliget és az ottani szórakoztató játékok multját, hagyományait; ismerte az akkori artista társadalmat is. Akikre szüksége volt felhasználta, akikre nem, semlegesíteni tudta, legalább is a szükséges mértékben. Megfelelő anyagi eszközök álltak rendelkezésére ahhoz, hogy a Fővárosi Nagycirkusz munkáját új alapokra helyezze. Óvatosan, fokról fokra alakította műsorpolitikáját és ha a gyakorlat igazolta elképzeléseit, azokat mindig következetesen felhasználta. Alapelve a műsorokat illetően: "Mindig többet adni, mint amit a közönség vár!" Számított a helyi sajátosságokra (július és augusztus a legerősebb szezonhónapok a Ligetben), ehhez alkalmazkodva fokozta műsorai attraktivitását.

Cirkuszi előadási látványosak, jól szervezettek voltak, állandó cirkuszi rendezőt tartott (Pfann Károly), nem tűrte háza táján az anarchikus jelenségeket, kilengéseket, a rendetlenséget. A cirkusz bejáratát, porondját illetően hasonló következetességet alkalmazott. A cirkusz környéke vonzó volt. Műsorait megfelelő reklámmal látta

el, híresek voltak színes, képes cirkuszi füzetei, kis képes értesítői, melyek példányait nagy számmal nyomatta.

A cirkusz műfaji sajátosságai általában kevéssé teszi lehetővé politikai modanivaló közlését. Fényes mégis megkereste a lehetőséget arra, hogy a Fővárosi Nagycirkuszban a Horthy-idők politikai gondolatait, ideológiáját előadásaiiban propagálja. Erre szolgáltak egyes revürészek, aholis többször alkalmaztak irredenta dalokat, sovíniszta, revansista gondolatokat (Magyarország nem volt, hanem lesz! c. revürés; irredenta slágerek, jelenetek a műsorban). (16)

Fényes előadásai attraktivitás, vonzás szempontjából szigoruan alkalmazkodtak a pesti közönség igényeihez. Minden műsorához elégséges attrakcióról gondoskodott, ezeket a főszezonban kiegészítette, az utószezonban lassan csökkentette. Nem foglalkozott téli üzemeltetéssel, mert látta, hogy nincs akkora cirkuszi közönség Pesten, mely biztosan eltarthatna egy téli cirkuszt.

Artistái között jó munkahangulatot teremtett. Jól ismerte művészei egyéniségét, családi életét, baráti körét, anyagi helyzetét. Nem egyszer tanácsokat, apró kölcsönöket adott és ezzel is igyekezett lekötelezni az artistát, készségesebbé tenni. Érdekes példa erre, hogy művészeivel gyakran nem papíron, hanem egyszerű kézfogással szerződött. (17)

Fényes György működése új vonást hozott a magyar polgári cirkuszterületre: a korábban általánosan romantikus, tradicionális, családi cirkusz helyett az üzleti alapon álló, modern kapitalista vállalkozást. Szigoru gazdasági tervezést folytatott, figyelte a nemzetközi artista piacot, kereste és kerestette az attrakciókat. Ezzel párhuzamosan gondos közönségkutatót végzett, s ilyen tapasztalatait felhasználta. A felbukkanó konkurrenciát kiméletlenül letörte s a maga számára Pesten monopolhelyzetet teremtett. Az artistákkal való kapcsolata - alkal-

mazkodva azok szokásaihoz - a jóságos kenyéradó és a há-
lás művészek formáját öltötte. Ezt igyekezett elhitetni
adományaival, érmeivel, az artista sajtóban elhelyezett
cikkeivel is. Munkája fővárosi nivót teremtett az FNC-ben,
de mindjobban mellőzte onnan a magyar artistaszámokat.
Műsorpolitikája kozmopolita, cirkusz-iparszerű volt, ter-
mészeténél fogva nem szolgálhatta nemzeti cirkuszművésze-
tünk kibontakozását.

IV. fejezet

A Fővárosi Nagycirkusz munkája 1945-1949 között

A második világháború utolsó esztendei, a hosszú budapesti ostrom nem kimélte a magyar cirkuszokat és artistákat sem. Artistáink jórésze ezen események során szétszóródott; egyesek vidéken, mások külföldön rekedtek; számos cirkuszi embert deportáltak vagy megöltek, sok szám külföldön vesztgelt.

Budán még tartott az ostrom, messziről dörögtek az ágyuk, amikor az erzsébetvárosi SZDP helyiségben összejött néhány pesti artista és vállalkozó, hogy megindítsa a cirkuszi munkát. A szervezkedők között hangadó volt Göndör Ferenc akrobata (Magyar csoport), Göndör Miklós (Corodini bűvész); ott voltak Árvai Rezső vállalkozó (régben cirkuszi konferansz), Szentiványi Kálmán, a MAE korábbi elnöke, Hajnal Elemér varieté táncos, Drumár Béla bűvész és mások. A megbeszélés két témát érintett: a pesti cirkusz- és varietéélet megindítása, valamint a Fővárosi Nagycirkusz üzemének megszervezése. A Göndör testvérek és Árvai Rezső vállalták, hogy megszerzik a Szociáldemokrata Párt ajánlását a cirkusz bérletére; Szentiványi, Hajnal, Drumár pedig felkeresték a Pesten élő artistákat a MAE munkájának megszervezése érdekében. (1)

A pesti harcok elültével, az ország teljes felszabadításával egyidejűleg éledni kezdtek a vidéki cirkuszok is. Tizenhat sátoros vándorcirkusz kel utra az ország különböző területeire; artista csoportok lépnek fel a Vörös

Hadsereg alakulatai előtt; Ausztriában pedig mintegy 600 magyar artista és táncos lép fel.

Egy artista küldöttség keresi fel a Szabadság című lap szerkesztőségét azzal a céllal, hogy a Pesten élő, fellépési nehézségekkel küzdő varieté és cirkuszi artistákon segítsenek. (2)

Az 1945-ös május elsején artistáink is felvonulnak a Hősök terére, és aznap délután gyermekek részére vegyes artistaműsort szerveznek. (3)

Az ostrom időszakában néhány találat érte a Fővárosi Nagycirkusz épületét, különösen a tető szenvedett nagyobb károsodást. Ezt a kárt fokozta az is, hogy a német csapatok a cirkusz épületében istállót létesítettek, kivonulásuk után pedig a gazdátlanul álló épület felszerelési tárgyait - padokat, székeket, fakorlátokat stb. - a környék lakossága tüzelőként kezdte elhordani. A Göndör testvérek és Árvai Rezső - miután az SZDP ajánlásának segítségével megszerezték a bérleti engedélyt - rendbehozták az épületen esett károkat, Göndör Ferenc saját felszerelését használta arra, hogy a cirkusz új szezonjának üzemét elindítsa. A cirkusz környékéről elhordatták a törmeléket, a szemetet s az épületet alkalmassá tették a május 1-i délutáni gyermekelőadásra.

Göndör Ferenc akrobata korábban ugró csoportot szervezett s ezzel már a harmincas években hazai és külföldi cirkuszokban szerepelt. Testvére, Göndör Miklós, ki a két világháború között Európa-szerte hírneves bűvészként dolgozott, s mint ilyen meglehetősen vagyona tett szert, vállalta, hogy a cirkusz anyagi beruházásait fedezi.

Árvai Rezső - mint már a III. fejezetben említettük - a harmincas évek elején Beketow Sándorral bérelte az FNC-t. Fiatalabb éveiben cirkuszi konferansz-, sprechstallmeisterként dolgozott. Tekintettel arra, hogy a korábbi bérlő - Fényes György - jobboldali multját tekintve nem jöhetett számításba a cirkusz bérleténél, így a

Göndör-Árvai-csoport akadálytalanul szerezhette meg az épület felhasználási engedélyét.

A Fővárosi Nagycirkusz rendszeres műsorokat 1945-ben, júliusban kezdett. Ez a szezon összesen három cirkuszműsort jelent (július, augusztus és szeptemberi előadások). Az első műsor meglehetősen szegényes, magán viseli a helyzet nehézségeit, a munka esetlegességét. A számok:

Magyar-csoport (12 fő ugróakrobaták)
3 Bartonelli, légtornászok
Robert Roland, a csodafurulyás
Fergel, görgőszám
Balby Kent, gumiember
Cimberley, zsonglőr
3 Rivoli, drótkötél akrobaták
Jacky, Charly, Johny bohócok
Buttola Ede és zenekara.

Műfaji szempontból kifejezetten varieté előadást állítottak össze, melyben nemcsak a nehézségek tükröződnek (nincs lovasszám, nincsenek vadállatok stb.), hanem az a Fényes-féle törekvés is, mely az elmúlt szezonokban sikert hozott az FNC-ben és cirkuszvarieté műsorok szervezésére serkentette az óvatos vállalkozókat.

Az FNC neve alatt műsorokat mutatnak be a nagyobb vidéki városokban is. Így pl. eljutnak Debrecenbe, ahol az Arany Bika szálló nagy helyiségében gálaműsort adnak többször egymás után. Az ott bemutatott előadás inkább cirkuszszerű, mert nem szerepel benne szóló zenekar és bemutatnak állatszámot is (Sziksi, a számoló kutya). (4)

Az augusztusi FNC műsorban új zsánerokat is hoznak. Ilyen pl. Babette és a két Newmann légtornászok s különösen a revütáncok megjelenése: Norman és Rimszky táncszámai.

A cirkusz szeptemberi programjában a revüszerűség és varieté jelleg erősödik. Fellép az időközben hazatért Ric Joker parodista, majd a később cirkuszi területen is oly nagy mértékben lejárátott orosz tánc (Les Draganoff kózáktánca).

Az FNC 1945-ös szezonját október elején fejezte be, a következő esztendőben április elején, vasárnap délelőtt-tönként nyitja meg kapuit a közönség előtt. Az áprilisi műsorok nem cirkuszi műfajú előadások voltak, hanem a későbbiek során ismertté és kedvelté vált matinék (kabarszerű zenés műsorok) vagy ahogy az ötvenes években (a dömping időszakában) nevezték: esztrád műsorok. Felléptek ezeken az előadásokon: Latabár Kálmán, Türk Berta, Keleti László, Lugosi György, Bilicsi Tivadar, Kardos Magda, Kazal László, Ligeti Éva, Major Ida, illetve Corodini bűvész (Göndör Miklós) és egy szájharmonika produkció. Konferált: Kellér Dezső.

Az előadás anyagi sikerrel zárult, így a következő hónapban a cirkuszműsorokkal párhuzamosan is rendeznek matinékat.

1946 a Fővárosi Nagycirkuszban a revü esztendeje. Ebben a szezonban két keretjátékos revüt rendeztek: A Trapéz csillaga, majd egy hónappal később Swing és humor címmel. A műsorban tulnyomó mértékben színészek léptek fel, az artista betétszámok nem bírtak jelentőséggel. Az 1946-ban bemutatott két revüelőadás rámutat arra, hogy a Göndör testvérek és Árvai Rezső Fényes utját tovább fejlesztve iparszerűen kívánta kiaknázni az egyre erősödő látványossági konjunkturát.

Ami a cirkuszi műsorokat illeti, az 1946-os esztendőben augusztusban mutattak be a humor jegyében főleg bohócokból álló, vagy humoros excentrikus számot felhasználó artista-jellegű műsort. Felléptek benne: Fernando, Vidos, Deddy, Jacky bohócok; a 3 Fergel excentrikus szám, Göndör akrobata csoportja (Magyar csoport) és mások. A műsort rendezte: Göndör Miklós.

Az artista társadalom, mely a felszabadulástól sorsa jobbrafordulását várta, egyre nagyobb aggodalommal figyelte az FNC műsorait. Az 1946-os évad a pesti cirkuszi artisták aggodalmait teljes mértékben igazolta. A tőkés

vállalkozók nem az artista érdekeket, hanem a konjunktúrális lehetőségeket nézték. Egyes artisták szerint - akik ebben az időben az FNC-ben szerepeltek - Göndörék még az infláció nehézségeit is az artistákra háritották. A fellépések díjazása ebben az időben, a szám minőségének megfelelően, 2-3-4 pányol napi ára volt. Mivel az infláció idejében a pénz árfolyamát minden nap este 6 órakor hirdette ki a rádió, Göndörék az artistáknak az előző napi árfolyamot fizették. A jegyek árát azonban az új napi áron állapították meg, így azután tetemes hasznot biztosítottak maguknak az artisták megtakarított bérében.

Az inflációs tőkés manőverek, a cirkuszi revüsités, a pesti és vidéki tőkésigazgatók tulkapásai 1946-ban elsöpörték a MAE vezetőségét. Az egyesületbe új, főleg cirkuszi artistavezetőséget választanak. Elnök: Barta Károly. Alelnök: Hortobágyi Károly, Göndör Miklós. Titkár: Papp Lajos. Pénztáros: Berczy Mihály. Ellenőr: Osváth István. Mint a nevek mutatják, ebben a tisztikarban is (a régi hagyományoknak megfelelően) helyet tudtak biztosítani maguknak a tőkésék (Göndör Miklós, az FNC bérlője). Az egyesület - ha gyengén is - hangoztatni kezdte az artisták érdekvédelmét; az artisták több alkalommal a Magyar Kommunista Párthoz fordultak, tüntető menetet szerveztek táblákkal, artistaprodukciókkal, tájékoztató előadásokkal. Azok az artisták, kik közel álltak a baloldalhoz, vagy maguk is baloldaliak voltak, követelni kezdték az 1919-ben betiltott artista szakszervezet újjászervezését. Követelésük találkozott a Pesten és vidéken élő sok hivatásos artista- és varietédolgozó érdekeivel. A cirkuszi tőkésvezetők is erősítik soraikat, felkészülnek a küzdelemre. Megalakul a Cirkusz Igazgatók Szövetsége (elnök: Árvai Rezső), valamint az Aréna Igazgatók Érdekképviselete.

1947. április 7-én megalakul a Magyar Hivatásos Artisták Szabad Szakszervezete. (5) A szakszervezet elnöke

Simonyi Frigyes artista lett. A szakszervezet első tevékenysége volt, hogy felvegye a küzdelmet artista munkahelyek gyarapítására (vidéki turnét szervezett artisták részvételével, beleszólt a pesti cirkuszi, varieté- és lokálműsorokba stb.).

Az elmondott körülmények és harcok közepette szervezik meg Göndörék a Fővárosi Nagycirkusz 1947-es évadát. Három teljes szezonműsort mutatnak be, melyben visszatérnek a hagyományos artista jellegű előadások megtartásához. A revü és kabaré üzlet visszaszorult a vasárnap délelőtti matinék kereteibe. Hogy a közönségsikert fokozzák, a két igazgató külföldi attrakciók után nézett. Szerződtek az olasz Baron-Dandy-Bros-Tay vidám parodista csoportot (a "legügyesebb olasz zsebtolvajok" - hirdette a plakát). A műsorban szerepelt állatszám (medve), légtornászok, drótkötél akrobaták, zsonglőr, látványos gladiátor mutatvány, énekes bohóc (Pórfi) és más, cirkuszi jellegű produkció. Tulajdonképpen sablonos cirkuszműsort adtak, egy külföldi attrakcióval. A sikert segítette, hogy a műsor olcsó helyáradakon került bemutatásra. (Jegyárak: 2,20-tól 12,- Ft-ig.) Még nagyobb kedvezményt jelentett az, hogy a gyermekek (tizéves korig) féláron mehettek be a nézőtérre. (6)

A cirkuszműsorokkal egyidejűleg egyre nagyobb szabásu matinékat is szerveznek. Kiviszik a cirkuszba a kor legdivatosabb magyar filmsztárját, Karádi Katalint, egy műsorban a szokásos vezető színházi és filmszínészekkel (Latabár Kálmán, Kiss Manyi, Déry Sári, Lugosi György, Németh Marica stb.). A matinékhoz nem cirkuszi jellegű modern zenekart szerződtek (Horváth Jenő és együttese). Fellépett még a háboru utáni idők két kitűnő varieté parodistája: Alfonso és Halmay Imre.

Érdekes kezdeményezés Árvai és Göndör részéről az 1947 augusztusi előadás, mely a klasszikus cirkuszműsor és a varieté összeházasítását kívánja megoldani, felhasz-

nálva részben a Fényes által kidolgozott cirkuszvarieté, de még régebbi ligeti hagyományokat is. Jelenetben léptetik fel a népszerű pesti kabarészinészt, Salamon Bélát (Salamon és a ló), s ehhez a nagy, bohózszerű jelenet-höz kapcsolják a szokásos cirkuszi műsort kerékpár-akrobatákkal, ugró csoporttal, levegő számmal, lovas idomítással és egy kilenctagu humoros tánc-ének-zene csoport felléptetésével. Ez a műsor semmiféle jelleggel nem rendelkezett, hiszen magába olvasztotta a terézvárosi kabarét, a ligeti cirkuszműsort és a Royal Revüszínházból ismert énekes, táncos, zenés revüjátékot. A műsornak a közönség előtt nem volt megfelelő sikere, az artisták pedig még nagyobb elégedetlenséggel tekintettek az FNC munkája elé.

Az 1947-es szezon FNC cirkuszi műsorainak zárása után artista körökben, a szakszervezetben, az ügynökségekben és a cirkuszi vállalkozók szövetségeiben éles nézeteltérések lobbantak fel, viták folytak. Az artisták mintegy 20 %-a kenyér, munka nélkül állott. A szakszervezet, a SzOT karácsonyi akciója segítette ugyan némileg ezt az inséget, azonban ezek lényeges változást a tél folyamán nem hoztak. Fordulat az artista területen munkahely, bér, jogok és kötelességek területén akkor történt, amikor 1948 februárjában a szakszervezet és a cirkuszi vállalkozók között megkötötték az első kollektív szerződést.

A kollektív szerződés megkötését éles harcok előzték meg. 1948 januárjában a cirkuszi artisták és a zenészek felvonultak Budapest utcáin. A felvonulás tábláin ilyen feliratokat lehetett olvasni: "Harc a kenyérért", "Artista munkahelyeket" stb. Az egyik táblán azt közölték az artisták, hogy "Addig dolgozunk az utcán, ameddig nem dolgozhatunk a moziban". (A mozivarieté bevezetése - mint gondolat - azért került napirendre ezeken a vitákon, mert az artisták kiszorultak a cirkuszokból és varietékből.)

A tüntetés során artista küldöttség kereste fel Rajk László belügyminisztert. Kérte, hogy gondoskodják megfelelő artista munkahelyek biztosításáról. Mint ahogy az artistalap tudósít, a belügyminiszter a beszélgetés során - mely barátságos légkörben zajlott le - biztosította az artistákat, hogy kérésüket megvizsgálja és megoldásokat elősegíti. (7)

Az artista tüntetés eredménye volt az 1948 februári kollektív szerződés. Mint aláíró a szakszervezet részéről Simonyi Frigyes titkár, a cirkuszi vállalkozók részéről pedig Árvai Rezső, az FNC bérlője jegyzi.

Tekintettel arra, hogy a kollektív szerződés a pesti artisták szempontjából igen közeli kapcsolatban áll a Fővárosi Nagycirkusz vállalkozóinak munkájával, szükségesnek látszik legalább néhány fontos pontját ismertetni.

Az egész szerződés 28 pontból és függelékből áll, a függelék maga 13 pont. A cirkuszi artisták munkájában szabályozta a munka menetét, a szerződők jogait és kötelességeit, a munkabért, az artista kötelességét a szám bemutatásában, a szakszervezet jogait és feladatait.

Fontos körülmény az artisták részére, hogy a vállalkozók kötelesek voltak díjtalanul művészeiket megbiztosításban részesíteni; tartoztak tiszta öltözőket, mosdókat létesíteni. Az artista az új szerződés szerint hivatalos jogvédelemben részesült, nem volt köteles a cirkuszfenntartási munkában részt venni (pl. a cirkuszi építés, bontás, a műszaki munkák egyéb segítése stb.). A kollektív szerződés természetesen legalizálta a tőkés vállalkozók szervezetét, de gátat vetett a magánügynökségek belöldi közvetítésének azzal, hogy az artista közvetítéseket és azok díjazásait a szakszervezet kereteibe utalta.

A műsorok szempontjából fontos kérdés volt, hogy a kollektív szerződés külön mellékletben foglalkozott azal, hogy az egyes cirkuszi műsorokban milyen arányban

lépjenek fel színészek és artisták, valamint az artisták között milyen arányban legyenek belföldi és külföldi számok. (8)

1948-ban a Fővárosi Nagycirkusz leköti vendégjátékra a német Henry Cirkuszt, mely a nyáron vendégszerepel. Az előadásban összesen hat magyar artistaszámot is felléptet (a kollektív szerződés előírása). A műsor a klasszikus cirkuszi hagyományokon halad. A műsorban voltak jelentős állatszámok (lovasszoké és "freiheit"), vadállatok, egzotikus állatok (elefánt, teve, láma, szamár), jelentős bohóc produkciók (Fernando entrée-vel, Pórfi énekes bohóc), valamint látványos akrobatikus, kerékpár, egyensúlyozó és trapéz mutatványok. A sikert a későbbiekben azzal is fokozni igyekeztek, hogy a műsorba illesztettek egy sokoldalú látványosságot nyújtó állatidomítást (Bubi, a csodaelefánt).

Az 1948-as német cirkuszi vendégjáték színvonalat, eredetiséget vitt a Fővárosi Nagycirkusz működésébe, segítette a magyar artisták fellépését is, azonban lényegében nem vihette előre a megoldatlan magyar cirkuszműsorok ügyét.

1949-ben két műsort mutatnak be (IV. 30. és IX. 1.). Az első műsor valódi szenzációja a hazánkban először szereplő, világhírű Barrio bohóccsoport (Barrio S. Barrios). A szereplők:

8 Barros revücsoport
Cristoff erőművész
Rodolfo bűvészműtatók
4 Bartonelli légtornászok
Brabanti zsonglőr
Danielli illuzionista műtató
2 Martini excentrikusok
Gerard Laboch énekes
Barrio bohóccsoport önálló tréfái.

Ez az előadás a magasabb helyárak ellenére is telt házakat vonzott, ezt indokolja a valóban színvonalas számok együttese és a nagy érdeklődést keltő olasz bohócok

megjelenése, sikere. A szeptemberben bemutatkozott FNC műsor lényegében megtartja ezt a zsánert (félíg-meddig varieté, néhány cirkuszi artistaszámmal), azonban új produkciókat illesztenek az előadásba. A szeptemberi konstrukció:

2 Erisz, osztrák golyószám
Rolf Hansen bűvész
3 Castellini akrobaták
Eleki ikariai játékok
6 Hortobágyi ugró akrobaták
4 Bartonelli légtornászok
3 Hellasz kerékpár mutatvány
Pataki fejszámoló
2 Aeronasz légtornászok
3 Gervai kerékpár akrobaták
Joe Kelly zsonglőr
Ann Karen görkorcsolya száma
Barrio bohóccsoport.

A műsor kibirta, hogy naponta két előadást mutat-
tak be, azonkívül a helyáratat tovább emelik a cirkuszban
(3,50-től 16,- Ft-ig). A számok színvonalat biztosítottak,
érdeklődést keltettek. Figyelemre méltó az is, hogy a bérlők tovább emelték a magyar artisták számát. (Valószínűleg a szakszervezet erősödő nyomására.)

X

A népi demokrácia kormányzata 1949. szeptember 17-én a Fővárosi Nagycirkuszt államosította. Az állami kezelés-bevétel után a műsorban nem történt változás (szezón vége volt, az előadásban dolgozó művészek szerződése októberig szólt), ennek ellenére az új állami vezetés különféle technikai és szociális intézkedéseket tett. A cirkusz akkori igazgatója Barton Nándor artista (a 4 Bartonelli vezetője) lett, aki a cirkuszban történt korabeli eseményeket az alábbiakban közli:

"Mint artista dolgoztam 1949 szeptemberében az akkori Olimpia Cirkuszban, mely a Göndör-Árvai tőkés csoport egyik vállalkozása volt. A Fővárosi Nagycirkusznak is

Göndör Ferenc volt az igazgatója. Nagyon meglepődtem, mikor egy nap Pártunk vezetőitől azt a megbízást kaptam, hogy szeptember 17-én vegyem át a Fővárosi Nagycirkusz vezetését. Őszintén szólva nem tudtam akkor még, hogyan fogom ellátni ezt a megtisztelő, de nagyon nehéznek látszó megbízatást. Az első izgalmon nem várt gyorsasággal jutottam túl, mikor az államosítás bejelentésére a dolgozók egyöntetű, lelkes, sőt kitörő lelkesedésű együttérzését tapasztaltam. Nehéz elfelejteni azt a napot és azt a hangulatot." (8)

"Az államosítás végrehajtása a cirkuszban nem okozott akadályt; sem a hazai, sem a külföldi artisták nem hagyták abba a munkát. A külföldiek kissé bizonytalanul hallgatták a híreket, a munkát azonban mindannyian rendszeren ellátták. Mindössze egy ember nem akart belenyugodni a megváltozott helyzetbe, Árvai Rezső, a cirkusz egyik bérlője, a Cirkuszigazgatók Egyesületének elnöke. Kérésre nem volt hajlandó irodáját elhagyni, s csupán hatósági beavatkozásra sikerült őt a cirkusz helyiségeiből eltávolítani." (10)

Az államosított cirkuszban megindult a további szervező munka, már a szeptemberi szezon időszaka alatt.

"A cirkusz vezetősége igyekezett rendet teremteni a magánügynökök dzsungeljében. Emeltük az artisták foglalkoztatottságát, mely komolyan jött számításba, hiszen az artisták nem voltak még állami státusban. Azokat a gázsikat, melyeknél nyilvánvaló volt a tőkés uzsora, felemeltük. Megjavítottuk a munkakörülményeket, öltözőket, hideg-meleg vizes fürdőket állítottunk fel. Komoly munka várt ránk a cirkusz technikai felszereléseinek felújításánál is. Megszüntettük a számozatlan helyeket, ezzel a közönséget kényelmesebb körülmények közé helyeztük. A porond berendezéseit felújítottuk, új szőnyeget vettünk, új számok létrehozását segítettük elő. Ezen a téren komolyak voltak a nehézségek, mert a külföldi magán impresszáriók

bojkottálni kezdték a Fővárosi Nagycirkuszt. Később - miután urrá lettünk a nehézségeken - a külföldi ügynökségek is újra felvették velünk a kapcsolatot... A külföldi artisták eleinte kissé idegenkedve figyelték az eseményeket, de a bizalmatlanság hamar szertefoszlott, különösen, amikor mi a külföldi számok gázsiját is felülvizsgáltuk és ahol a tőkés uzsorát alkalmazott, ugyancsak gázsiemlést rendeltünk el. Ennek hatására történt - mint később tudtam meg -, hogy az egyik osztrák artista Ausztriában is a cirkuszok államosítását propagálta." (11)

1950 májusában az államosított Fővárosi Nagycirkusz Köszöntünk Budapest! címmel szervezte meg első műsorát. Ez az időszak azonban már a jelenkorhoz tartozik s elemzése egy következő fejezet kereteibe illő.

V. fejezet

Az államosított Fővárosi Nagycirkusz első tíz éve

1949 szeptemberétől 1950 áprilisáig az FNC-ben folyó munka az állami cirkusz szervezésének időszaka volt. A szezon befejezése után (október vége) jelentős javítási, átalakítási munkálatokat kezdtek, melyek lényegét már a IV. fejezetben, Barton Nándor igazgató visszaemlékezéseiben felsoroltuk. Ezzel párhuzamosan megkezdődött az új cirkuszi szezon előkészítése, ennek során külföldi artistákat kutattak fel és szerződtettek, valamint alkalmas magyar számokat válogattak ki. A műsortervbe vett magyar artistaszámok közül azokat, melyeknek nem volt eléggé színvonalas felszerelése, kölcsönök segítségével rekvizitumokkal, kosztümökkel látták el.

1950 április elején kinyitott a cirkusz, vasárnapon vegyes artistaműsorokat mutatott be. (1) Ez a műsor csupán előzetes indulás volt. A Ligetben kora tavasszal még kevesen járnak, gálaműsor bemutatása nem kifizetődő.

Az év május hó 1-én, a munkások ünnepén mutatta be az államosított Fővárosi Nagycirkusz első, gonddal tervezett, önálló műsorát. Címe (mint már említettük) Köszönünk Budapest! lett. Az előadás:

3 Alfa, kerékpár akrobaták
Max-Brandy, zenebohóc
Bunte, csodataxi
4 Reils, kerékpár akrobaták
Recha, bűvész
5 Balázs, légtornászok
Arslán, lovaglóművész
Ricono, francia zsoke

3 Nápolyi, görkorcsolya szám
Iby, kutyarevü
3 Rissay, gladiátorok
1 és 1/2 Martini, excentrikus akrobaták
3 Tomose, levegő akrobaták
Bellák Miklós, mint bohóc.(2)

Az első cirkuszműsor láthatóan klasszikus cirkuszi hagyományok szerint készült, talán mint ettől eltérőt említhetjük, nem volt vadállatszám, valamint, hogy a bohóc produkciót színész parodista teljesítette. (Ez korábban is szokásos volt időnként.) A műsor - mint a korabeli kritikákból kitűnik - megnyerte a közönség érdeklődését. Végigtekintve a valóban színvonalas magyar artista produkciók során, bizonyítékot találunk arra, hogy zömében magyar artistaszámokkal lehet olyan előadást szervezni, mely vonzó és teljesíti a pesti cirkusz valódi hivatását.

A további hónapokban a cirkuszi műsorok szöveganyaga növekedésnek indult; előkerültek a hosszú, szöveges bohóc-játékok, augusztusban és szeptemberben a vezetőség konferenciát alkalmazott (dr. Hegedüs Jánost) (3), hogy ezzel a cirkusz műsorát "átpolitizálja". A cirkuszi rezonőr szokása egy-egy alkalommal talán indokolt, de állandóan, műsorról műsorra való alkalmazása műfajszerűtlen, felesleges.

A cirkusz vezetősége előtt hamarosan új nehézségek tornyosultak. A kialakuló ügynök-bojkott hatására külföldi artisták huzódoztak pesti fellépésektől. 1951-ben ezért Vidám tavaszi műsor! címmel kizárólag magyar szereplőkből álló előadást hoznak létre.

10 Balázs, légtornászok
2 Argosz, akrobaták
Muki, medveszám
2 Athosz, kézállás egy ujjon
4 Eleki, ugró akrobaták
3 Kardos, gladiátorok
2 Mikó, kutyaszám
Iren, majom produkció,
3 Toldi, akrobaták
8 Hortobágyi, ugró akrobaták

2 Klasszon, akrobaták
 2 Beczák, akrobaták
 3 Szilvássi, akrobatikus táncosok
 Tánc csoport
 Dundi és bohóccsoportja
 Halmay Imre, Marietta, parodisták
 Harsányi együttes
 3 Seregély, zenehumoristák
 Hegedüs János, konferanszié
 Heinemann Sándor és zenekara. (4)

E műsort - mely különösen gazdag és változatos artistaszám-zsánerekben - az un. művész csoportok határozzák meg. Ugy tervezte a cirkusz vezetősége, hogy mivel nem tud külföldi artista attrakciókat bemutatni, megpróbálkozik a tömeges látványosság fokozásával vonzóerőt teremteni. Erre látszottak alkalmasnak a különböző műfajú artista és más csoportok. (5) A műsor közelít a varieté és a revü műfaja felé, ezt bizonyítja a táncosok jelenléte, a zenekar szóló munkája, sőt kabaré parodisták bevonása. A vezetőség (ebben az esetben kényszerűségből) lényegében feladta azt a kezdeti elvét, hogy az FNC-ben a klasszikus, hagyományos cirkuszi műfajt folytatja, fejleszti tovább. Később, mikor a bojkott már a múlté volt, és nagyobb lehetőség adódott külföldi számok szerződtetésére, a művészeti vezetés nem vonta le azt a tanulságot, hogy a cirkuszban tiszta műfajú előadásokat szükséges létrehozni, olyan műsorokat, melyekben dominál a cirkuszi artisták munkája s megvan az előadást alkotó három pólus: állatszámok, akrobaták, bohócok. A varieté- és revüelemek arányainak fokozódása lassan háttérbe szorította az artistamunkát, s még nagyobb baj volt, hogy nem pótolták a kiöregedő, külföldi elhelyezkedést vállaló vagy egyszerűen avittá fakuló artista attrakciókat. Ezzel megkezdődött a Fővárosi Nagycirkusz magyar artistaműsorainak lassu elszürkülése.

Milyen tények mutatnak rá az elszürkülés folyamatára?

A cirkusz revüsitése (táncok, keretjátékok alkalmazása artista tartalom helyett és rovására) a Városi Cirkusz multjában mindig zsánerszegényedéssel, műfaji zavarokkal, a közönség csappanásával járt. Így volt ez Wulff első elutazása után (1895), így volt Beketow I. világháborús műsorainál, vagy a harmincas években Beketow Sándor és Árvai Rezső működése időszakában. A revüsités, a műfajtól idegen műsorok cirkuszi bemutatása után a tőkés vállalkozók vagy tönkrementek, vagy kénytelenek voltak visszatérni az eredeti cirkuszi előadásokhoz.

Az 1951-55-ös időszak az erősödő revüsités korszaka volt. Példák: 1951: Vidám tavaszi műsor, Nők a porondon (keretes, revü műsorok); 1952: Civil a porondon (Latabár Kálmán főszereplésével), Humor jegyében, Helyet a nőknek, Éjfél a porondon (kabaré-, varietészerű előadások); 1953: Totón nyert boldogság (kisoperett); 1954: Mese a cirkuszban stb., stb.

Fenti műsorok mindjobban a keretjátékot erőltetik, színészeket léptetnek fel a porondon, mint attrakciókat. Ez időben állandó vendégként léptek fel a cirkuszban: Latabár Kálmán és Latabár Árpád, Rátonyi Róbert, Feleki Kamill, Pongrácz Imre, Halmay Imre, Keleti László, Bilicsi Tivadar, Kiss Mányi, Marietta, Harsányi együttes stb., stb. A közönség tódul az előadásokra ("esztrád korszak"). Azonban a nagy számban helyetfoglaló nézősereg nem azonos a cirkusz barátainak táborával, mely megcsappan, s az esztrád korszak végén a művészeti vezetőség szomorúan veszi tudomásul a cirkusz elnéptelenedését.

Többek között a keretjáték mindenhatóságának elvét ülteti gyakorlatba a Mese a cirkuszban című műsor. Ez az előadás valóban tetszetős rendezéssel, látványos revükerettel került bemutatásra. Mindezt azonban egyenesen az artistaszámok rovására valósította meg. Ime a műsor:

3 Brum-Brum, medveszám
2 Dódisz, akrobaták
3 Galicz, törpe gladiátorok
3 Károlyi, görkorcsolya szám
2 Athosz, egyensúlyozó produkció
Vidám kutyarevü
4 Lunasz, repülő akrobaták
Stefi, Dundi, Jancsi, Oszi bohócok.

Ha a fenti artistaműsort összehasonlítjuk Fényes György sok attrakciós számot felléptető előadásaival, vagy megnézzük az államosított FNC első cirkuszi előadásait, látjuk, hogy mekkora esés, nivócsökkenés, tartalmi és zsáner szegényedés történt aránylag rövid idő alatt annak a téves elképzelésnek a jegyében, mely a cirkusz műsorát azonosítani kívánta egy-egy ügyes keretötlet porondra vitelével. Nincs fenti műsorban egyetlen cirkuszi meglepetés, a külföldi számok is hiányzanak belőle, de a magyar attrakciók közül sem sorakoztat fel senkit. Így jönnek létre a Fővárosi Nagycirkuszban olyan, közönséget megtévesztő műsorok, melyekben csak a cím képviseli a műfajt, a tartalom pedig rendszerint elmarad ettől az ígértől. A Római cirkusz című műsorban nincs egyetlen, a római cirkuszból ismert szám (igaz a keret római revükeret). Ez időben az egyik előadás plakátja azt hirdeti: Vadállatok a cirkuszban! Az előadáson összesen egy orosz-lánszám szerepel, a többi közepes artisták fellépését adja. (6)

Műfaj és nivó tekintetében éles tükröt tart a cirkusz vezetősége elé az egyre gyakrabban megjelenő külföldi, baráti együttesek sora. 1953-ban csehszlovák műsort láthat a közönség. 1954-ben a lengyel cirkusz művészeit fogadják. 1955-ben Budapestre látogat a német Busch Cirkusz együttese; 1956 áprilisában és májusában a Moszkvai Állami Cirkusz mutatja be műsorát. (7) A moszkvai artisták a fővárosi cirkuszt kedvelő közönségét alaposan megmozgatták. A Budapesten fellépő világhírű számok (a Lenin-rendes Koch nővérek, Iván Rubán, a kendővel orosz-

lánokat és szibériai medvéket irányító modern domptőr, a Fedoszov csoport akrobatái, s a világon valóban egyedül álló lovas zsonglőr: Olhovikov) eddig Pesten soha nem látott cirkuszi művészetet reprezentáltak. A moszkvai artisták fellépése a hagyományos cirkuszi elemek egy műsorba szerkesztésének lehetőségét mutatta be, azt, hogy a klasszikus cirkusz ujjaszületésének utja nem a hagyományok megtagadása, a cirkusz revüsitése, hanem a cirkusz műfaját tiszteletben tartó előadások. A többi vendég cirkuszosok is (a Trolle Rodin svéd óriáscirkusz kivételével) mind a hagyományos cirkuszműsort mutatták be az FNC-ben és a megjelenő nagyszámú közönség azt bizonyította, hogy ilyen előadásokra manapság is szükség volna.

Az FNC vezetősége ezekből a sikeres előadásokból sem vonta le a szükséges tanulságokat. Ujabb revümegoldásokkal kísérleteztek. Énekes, táncos együtteseket szerződtetnek. (Párizsi jégrevü, Keite Fodeba együttes, Dagenham göröls pipers, Brasiliana együttes stb.), majd a porondot nagy költséggel átalakítva előkészítették a magyar cirkuszi vizirevü produkciót. (8)

1958 májusában mutatták be a magyar vizirevüt. Az előadás:

2 Thivella, légtornászok
4 Nánási, kerékpár akrobaták
3 Fergel, humoros akrobaták
René és Günther, lábzsonglőrök
Ruth Elerk, zsonglőr
2 Veranny, görkorcsolya szám
Hordós Emmi, kaucsuk száma
Indranosz, az eleven szobor
2 Hergotti, légtornászok
3 Loósz szalonakrobaták
Harsányi együttes
Bjelorusz zsonglőr
Laboch Gerard énekes
Vizi és szárazföldi táncosok (14 fő)
Deddy, Fernandó, Kelly, bohócok a vízben.

A műsorban három, attraktívnaak nem nagyon nevezhető artistaszám szerepelt külföldről, a magyar számok kö-

zött találhatunk egészen kezdő produkciót is (2 Veranny). Lényegében egyet kell érteni azzal, amit egyik sajtótudósító fogalmazott meg ironikusan, ti., hogy a műsorban egyetlen attrakció található: a víz.

Mialatt a cirkusz porondja gyakran a cirkusz feladattól eltérő műsorok kísérletének színterévé válik, nincs megfelelő hely, energia, korszerű, attraktív cirkuszi artistaszámok létrehozására. A sokszor saját erőből létrejövő artistaszámok külföldön keresnek és találnak megfelelő fellépési lehetőséget, a külföldön nem nagyon keresett zsánerok (pl. az egyébként jó képességű bohócok) munkája elszürkül, jelentéktelenné válik. A tervszerű számfejlesztés és műsorfejlesztés helyett ötletszerű munka folyik a cirkuszban. Az ötvenes évek vége felé például csökkenteni kell a bohócok fellépését, mert tréfáik közönségben és sajtóban általános csalódást keltenek. Ettől az időtől kezdve a clownok gyakran csak az általános műsor összekötő szerepét (passage august) vállalják. A cirkusból kivesznek a hajdani híres lovas idomítások, nincsenek magyar vadállat és szelidállat számok (kivételt képeznek a nagyon alacsony színvonalu un. "kutyarevük"), nem fejlődnek ki kellő számban és nivóban a külföldön nagyon keresett kombinált akrobata, zsonglór, egyensúlyozó produkciók.

A pesti porond magyar artistaműsorainak fejlődését az állami vezetés első tíz esztendejében sok minden akadályozza. Az állami cirkusz a tőkés korszakból sok rossz hagyományt vett át. Hamarosan folytatni kezdte a cirkuszvarieté gyakorlatát; szembe találta magát a cirkuszi artistaszámok elmaradottságával a kiállítást, a rekvizitumokat, a dramaturgiai építést illetően; a bohócok előregedésével és roppant alacsony kulturális színvonalával. A cirkusz művészeti vezetőségének meg kellett küzdenie a személyi kultusz időszakának helytelen kulturpolitikájával, mely a cirkusz műsorait "átpolitizálni" akarván

"kulákverő" és "Tito ellenes" bohóctréfákat sugalmazott; tulzottan szövegesítette a cirkuszt, rákényszerítve a műfajtól való mind nagyobb távolodásra. (9)

Az első tíz év műsorpolitikai gyengéit növelte, hogy a művészeti szakemberek munkája nem volt eléggé tervszerű, összehangolt, elvileg megalapozott. Kevés volt a tapasztalat, nem álltak rendelkezésre átfogó műsorpolitikai elképzelések a cirkusz gyakorlati vezetéséhez. A cirkuszi előadás tervezésénél is leginkább az anyagi megfontolások kerültek előtérbe. A magyar számok és cirkuszműsorok fejlesztésénél jobbnak tartották a külföldi (nem is mindig cirkuszi) számok és együttesek felléptetését. E következetlen műsorpolitikára mutat rá a tíz év előadásainak tanulmányozása, különösen azok műfajszerűségét illető rendezői és dramaturgiai kérdésekben.

1949 és 1959 között a Fővárosi Nagycirkuszban összesen 55 műsort mutattak be. 32 előadásban a cirkuszi artisták munkája dominált. (Ebből 9 teljesen, vagy nagyrészt külföldi artistákból álló együttesek bemutatkozása volt.) A tíz év alatt összesen 22 esetben szerepeltek vegyesműsorban magyar és idegen nemzetiségű artisták. Kereset revüműsort adtak 14 esetben olyan tartalommal, melyben a táncos keret, a fellépő, nem cirkuszi művészek domináltak. Nyolc esetben kabarészerű műsort láthatott a közönség (ezek között volt színészműsor, énekes, táncos együttes fellépése, de volt pl. pankráció is!), egy esetben operett előadás részére használták fel a cirkusz porondját. (10)

Az arányok a felsorolt számokban önmagukért beszélnek. Ha a 32 cirkuszi műfajú előadásból levonjuk a külföldi együttesek által teljesített kilencet, akkor a százalékos arány 60:40 a nem cirkuszi jellegű előadások javára. A 60 % olyan műsor, mely eltér a klasszikus cirkuszi hagyományoktól. Ehhez hozzátehetjük, hogy az FNC-ben ebben az időben gyakori volt színészek szerepeltetése olyan

előadásokban is, ahol lényegében cirkuszi számok domináltak; hogy a bohócok sokszor félórás szöveges tréfákat adtak elő s ebben a testi játékokat színészi munkával helyettesítették. Megállapíthatjuk, hogy a budapesti cirkusz 1950-1960 között lényegesen eltért attól a műfaji követelménytől, melyet keleten és nyugaton mint időtálló minden cirkuszi műsorpolitika tiszteletben tart, leginkább a közönség igényétől vezettetve.

A Fővárosi Nagycirkusz előadásainak műfajtól való eltérését, nivócsökkenését, még az alábbi tényezők segítették elő:

Az ötvenes évek elején a magyar műsorok külföldi számok beiktatása nélkül egyhanguakká lettek (ügynök bojkott). Ezen más elemek beiktatásával kívántak segíteni.

Rontotta az előadások színvonalát a cirkuszi munkában megmutatkozó igénytelenség, dramaturgiai bizonytalanság.

A cirkuszi aktualitás műfajszerűtlen hajszolása nemcsak a személyi kultusz műsorpolitikai nyomásának következtében lépett fel, hanem azt a varietéműsorra való törekvés is erősítette. Ebben az időben a cirkusz élvonalbeli bohócái többször felléptek a pesti varietékekben is, tréfaikat ott is eljátszották. Az ilyen fellépések a bohóctréfák szövegigényét növelték. Lassan-lassan a cirkuszi tréfák is felvették a kabarétréfák formáját, többször színész szereplők is belekerültek azokba (Marietta, Vay Ilus, Keleti László, Bilicsi Tivadar stb.).

A felsorolt jelenségek, a műfajtól való eltérés ellenére az állami Fővárosi Nagycirkusz munkájában található ez időben számos igen pozitív törekvést. Az államosított cirkusz szakított a tőkés korszak üzleti felfogásával, amely szerint Pesten nem szerepelhetnek egész külföldi cirkuszegyüttesek. A csehszlovák, a lengyel, a szovjet, a német, a kínai és más cirkuszok fellépései bemutatták közönségünknek a mai keleti és nyugati artisták

műsorainak fajtáit, hozzászoktatták korunk nézőit más népek cirkuszi játékaikhoz.

Fontos törekvése volt az FNC-nek, hogy fokozni kívánta a cirkusz látványosságát. Ez - igaz - nem egyszer a revüsitésben mutatkozott meg, de más szempontból hasznos volt, pl. a magyar artistaszámok rekvizitum és kosztüm kiállításában, mert növelte a szám nivóját, művészi hatását.

A cirkusz vezetősége szocialista módon kívánt gondoskodni az artistákról; öltözők, melegfürdő, tartózkodó, kulturált környezet létesítésével. Megszüntették az ügynöki uzorát, nem engedték meg, hogy az artisták műszaki munkával, technikai feladatokkal foglalkozzanak, így számuk fellépési színvonalát csökkentették; a cirkuszban művészek és műszaki dolgozók, dolgozók és cirkuszvezetők között baráti légkört teremtettek.

Az államosítás utáni első évtized mélyreható változásokat eredményezett a pesti cirkuszi terület életében, művészi munkájában. 1954. január 1-én, az állami státusz létesítésekor megszűnt a művészek létbizonytalansága, az állami impresszálas megteremtette a számok és a cirkuszi műsorok külföldi cseréjét. Ettől az időtől kezdve sok szám és együttes jutott el a szocialista és a tőkés országokba, megfelelő nivót képviselve. Kialakult az a kettősség, hogy míg a magyar cirkuszműsorok külföldön többször megérdemelt sikert arattak, addig a pesti közönség alig élvezhette a színvonalasabb magyar artistaszámokat.

Az 1950-ben létesülő Állami Artistaképző Iskola néhány év után egyre jobban érezte jelenlétét, jó és kiváló magyar számokat adva a területnek (5 Villám, Vidos Éva, Székely Szilárd, 5 Hunor stb., stb.). Az iskola működését ebben az időben akadályozta, hogy a cirkuszvállalat és az iskola között nem volt meg a szükséges szoros kapcsolat, így a lehetőségek és a szükséglet kettévált.

A Fővárosi Nagycirkusz multját elemezve legalább vázlatosan fel kell villantani a jövő lehetőségeit, fejlődését is. Felnövőben egy új, kulturált és szakmailag ütőképű artista generáció. Mindjobban összeforr az artistanvelés ügye és a cirkuszi előadás szükségleteinek felmérése. A jobb együttműködés következtében az utóbbi években számos nivós artistaszám kezdte meg munkáját. A cirkuszi szám és előadás elvi kérdéseinek, műfaji követelményeinek tisztázása hozzásegíti az FNC szakmai, művészeti vezetőségét olyan előadások létrehozásához, melyek megfelelnek a korszerűségnek, zömükben hazai artistáink fellépésén alapulnak és találkoznak a pesti nézők igényeivel. A tanulságok levonásával, átgondoltabb, nemzetközi és nemzeti műsorpolitikával, az adott lehetőségek jobb felhasználásával a közeljövőben felépülő új FNC-ben életképű szocialista artistanművészet bontakozhat ki.

Fenti munkánkban a pesti Fővárosi Nagycirkusz keletkezését, történetét vázoltuk. Az elmúlt évtizedekben játszott műsorok, a cirkusz életének elemzése során számbavettük a fejlődést; kötelességszerűen szóvá tettük a nemzeti artistanművészetünket gátló, negatív jelenségeket. Bemutattuk, hogyan lett a tőkés világ korábban üzletté, szórakoztató iparrá a cirkuszi előadás, profitot teremtve a mindenkori vállalkozóknak. A magánbérlők letünése után az államosított FNC munkájában vázolni igyekeztünk a tornyosuló nehézségeket, akadályokat; elemeztük azokat az előadásokat, melyek szerintünk rámutatnak a kibontakozás irányára.

A cirkuszművészet világszerte megújulóban van. Ez a fordulat az egyes artistaszámokban és a műsorokban egyaránt bontakozik: modern produkciók, műfajszerű összeforrott együttesek kerülnek a porondra. A cirkusz műfaji követelménye azonban változatlan: az arénában akrobaták, állatszámok és cirkuszi bohócok (testi művészek, humoristák) lépjenek fel! Az ettől való lényegbeli eltérés szük-

ségképpen szegényebbé, érdektelenné teszi a cirkuszt. A pesti Fővárosi Nagycirkusz színes múltja, változatos jelene elég tanulságot ad cirkuszvezetőknek, művészeknek, szakembernek, nagyközönségnek ahhoz, hogy a következő években műfajilag tiszta, igényesebb, nivósabb magyar együttesek reprezentálják honi artistaművészetünket.

Az eredmények számbavétele, a hibák tanulságainak levonása mellett érdemes volt a 75. évébe lépő Fővárosi Nagycirkusz múltját azért is felidézni, mert ez a tisztessen koros (reméljük hamarosan megújuló) épület bölcsője volt világszerte fémjelzett magyar artistaművészeinknek, akik innen indultak külföldi sikereket aratni, hírnevet szerezni maguknak, hazájuknak, a nemzetközi artistaművészetnek.

FÜGGELEK

Az egyes fejezetekben számmal megjelölt források

I. fejezet

1. Thaly Tibor: A 200 éves Városliget, 1958.
2. Ofner Zeitung 1802. 18. sz.
3. Rexa Dezső: A Városliget mint Magyarország népkertje, Városi Szemle XXXII. évf. 1946. 6-7. sz.
4. Thaly Tibor i. m.
5. Magyar Elek: Pesti históriák, 1920. 59. o.
6. Magyar Elek i. m. 60-61. o.
7. Magyar Elek i. m. 61. o.
8. Jókai Mór: Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben, III. k.
9. Bálint Lajos: Művészbejáró, 1960. 332-333. o.
10. Gyenes Rózsa: A régi Állatkert, 1960. 25-34. o.
11. Szekeres József: A magyarországi cirkuszok és artísták története, kézirat, 29-30. o.
12. Vajda János: Carver céllövő mutatványai a Ligetben, Vasárnapi Ujság 1880.
13. Herkules 1884. VII. 8. sz.
14. Magyar Elek i. m. 71. o.
15. Gyenes Rózsa i. m. 35. o.
16. A Wulff Cirkusz bemutatója, Nemzet 1891. V. 8. sz.
17. Gyenes Rózsa i. m. 38. o.
18. Siklóssy László: A magyar sport ezer éve, III. k. 780. o.
19. A Krembsér Cirkusz bucsuműsora, Fővárosi Lapok 1884. XI. 15. sz.

20. Szekeres József: Varietéművészet Magyarországon, Forond (Magyar Artisták Lapja) 1959. 3. o.
21. Beketow Máttyás bemutatkozása Budapesten, Artistenblatt 1904. IV. 30. sz.

II. fejezet

1. Szekeres József: Magyarországi Artisták és cirkuszok története, II. r. (kézirat, 5. o.)
2. Berczy Géza: Beketow Máttyás élete (kézirat a Berczy-nagyatékban)
3. A cirkusz áthelyezése 1908. Fővárosi Levéltár (11 993-IV)
4. Beketow-plakátok 1904. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
5. Beketow-plakátok 1908. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
6. Beketow Máttyás kérelme a bérleti díj csökkentésére. 1914. Fővárosi Levéltár (B-alatt)
7. Könyöt S. Sándor kérelme Beketowval szemben. 1918. Fővárosi Levéltár (B-alatt + mellékletek)
8. A Városi Cirkusz terve, 1908. Fővárosi Levéltár, Térképtár. $\frac{45026-IV}{908}$ 33(XXIII)146
9. Szekeres József: Magyarországi artisták és cirkuszok története, I. r. (kézirat, 31. o.)
10. Magyar Artisták Jubileumi Albuma 1922.

III. fejezet

1. Bálint Lajos szóbeli közlése, 1965.
2. Beketow levelezése, 1919. Fővárosi Levéltár (B alatt)
3. Beketow levelezése, 1923. Fővárosi Levéltár (B alatt)

4. Beketow-plakátok. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
5. Pesti Hirlap 1929. április
6. Magyar Artisták Lapja 1934. IV. sz.
7. Magyar Artisták Lapja 1935. V. sz.
8. Cirkuszi emberek életrajzai, Berczy Géza hagyatéka (kézirat)
9. Magyar Artisták Lapja 1934.
10. Magyar Artisták Lapja 1934.
11. Magyar Artisták Lapja 1936. I. sz.
12. Magyar Artisták Lapja 1935. I. sz.
13. Magyar artisták Lapja 1935.
14. Magyar Artisták Lapja 1941.
15. Magyar Artisták Lapja 1941.
16. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
17. Hirsch Zoltán: Kis ember nagy élete

IV. fejezet

1. Magyar Artisták Lapja 1946.
2. Szabadság 1945. ápr. 2. sz.
3. Szabadság 1945. máj. 2. sz.
4. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának plakáttára
5. Magyar Artisták Lapja 1947. ápr.
6. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
7. Magyar Artisták Lapja 1948. febr.
8. Magyar Artisták Lapja 1948. febr.
9. Porond (Magyar Artisták Lapja) 1959. okt.
10. Barton Nándor szóbeli közlése, 1965.
11. Porond (Magyar Artisták Lapja) 1959. okt.

V. fejezet

1. Szabadság 1945. ápr. és a Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának plakáttára
2. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
3. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
4. Berczy Gézáné cirkuszi gyűjteménye és plakátok a Fővárosi Nagycirkusztól
5. Barton Nándor visszaemlékezései, Porond (Magyar Artisták Lapja) 1959. okt.
6. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
7. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára
8. A magyar vizirevü. Magyar Cirkusz és Varieté dokumentum gyűjteménye
9. Barton Nándor - Szilágyi György: A magyar cirkuszművészet fejlődése (kézirat Barton Nándornál)
10. Fővárosi Nagycirkusz plakátjai. Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának Plakáttára

o

Az államosított Fővárosi Nagycirkusz műsora
1950-1960

1950	április	Vegyesmüsor (vasárnap, ünnepnap)
	május	Köszöntünk Budapest
	június	Köszöntünk Budapest
	július	köszöntünk Budapest
	augusztus	Amiről Pest beszél
	szeptember	Amiről Pest beszél
	október	Bucsuzik a cirkusz
1951	április	Vidám tavaszi műsor
	május	Vidám tavaszi műsor
	június	Nők a porondon
	július	Művészet a technikában
	augusztus	Vadállatok a cirkuszban
	szeptember	Vadállatok a cirkuszban
	október	Bucsuzik a cirkusz
1952	május	Civil a porondon
	június	Humor jegyében
	július	Artista Olimpia
	augusztus	Helyet a nőknek
	augusztus	Éjfél a porondon (éjjeli műsor)
	szeptember	Plasztikus porond
1953	május	A Csehszlovák Állami Cirkusz vendégjátéka
	június	Fiatalok a porondon
	július	A siker jegyében
	július	Vidám vasárnap délelőtt (matiné műsor)
	augusztus	Humor a porondon
	szeptember	Vadállatok a porondon
	október	Totón nyert boldogság (kisoperett)

1954	április	Artisták, bohócok, vadállatok
	május	Tavaszi cirkuszban
	június	Öt nemzet artistái
	július	A Lengyel Állami Cirkusz vendégjátéka
	július	Tíz bohóc egy sorban (matiné gyermekeknek)
	augusztus	Mese a cirkuszban
	szeptember	Bátorság iskolája
	október	Római cirkusz
1955	január	Busch Cirkusz műsora
	február	Busch Cirkusz műsora
	március	Busch Cirkusz műsora
	augusztus	Augusztusi artistaműsor
	augusztus	Pityi Palkó (gyermekmatiné műsor)
	november	Busch Cirkusz műsora
1956	január	Busch Cirkusz vizirevü
	április	Moszkvai Állami Cirkusz vendégjátéka
	május	Moszkvai Állami Cirkusz vendégjátéka
	június	Párizsi Medrano Cirkusz vendégjátéka
	július	A porond mesterei
	augusztus	A humor jegyében
	szeptember	A három testőr
	október	Sanghai Állami Cirkusz vendégjátéka
1957	április	Viadal a szoritóban (pankráció)
	augusztus	Randevu a porondon
	szeptember	A párizsi jégrevü
	október	A párizsi jégrevü
	november	Csillogó porond
	december	Cirkusz cavalcade
1958	január	Dagenham görli Pipers ének- és táncgyüttes
	február	Keita Fodeba együttes
	március	Keita Fodeba együttes
	május	Magyar vizirevü műsora
	június	Magyar vizirevü műsora
	július	Kacagó porond
	augusztus	Nemzetközi műsor

1958 szeptember	Nemzetközi műsor
november	Aeros Cirkusz "150 év a porondon"
1959 április	Április porondja
május	Attrakciók randevuja
június	Akiknek a világ tapsolt
július	Akiknek a világ tapsolt
augusztus	Akiknek a világ tapsolt
szeptember	Csillagok az arénában (Szovjet Állami Cirkusz vj.)
október	Csillagok az arénában
december	Benneweis Cirkusz vendégjátéka
1960 január	Benneweis Cirkusz vendégjátéka

Néhány statisztikai adat a Fővárosi Nagycirkusz munkájából

A Központi Statisztikai Hivatal Kulturstatistikai Osztálya közleménye alapján (Magyarország művelődési viszonyai, 1958) a Fővárosi Nagycirkusz munkájáról 1945 előtt nem készült statisztikai felmérés. Rendszeres statisztikai szolgálat csupán a cirkusz államosítása után indult meg a cirkusz és varieté (Budapest és vidék) területén.

Az adatok 1950-1962 között mutatnak rá az előadási és látogatottsági helyzetre. E téren az alábbiakat ismertetjük:

1950	az FNC-ben	330	előadás	525	600	látogató
1951	"	-	"	-		"
1952	"	324	"	447	000	"
1953	"	-	"	437	000	"
1954	"	341	"	511	000	"
1955	"	451	"	563	000	"
1956	"	389	"	539	000	"
1957	"	418	"	713	000	"
1958	"	381	"	548	000	"
1959	"	325	"	403	000	"
1960	"	440	"	623	000	"
1961	"	391	"	457	000	"
1962	"	363	"	507	000	"

TARTALOM

Előszó	3
I. fejezet	
1. A városligeti artistaműsorok multja	6
2. A Wulff (később Városi) Cirkusz megalapítása. Első műsora és élete	13
II. fejezet	
Beketow mátyás, a Városi Cirkusz bérlője (1904-1919)	19
III. fejezet	
FNC műsorok a két világháború között	
1. Új bérlők, új műsorok (1919-1935)	30
2. A "Fényes" korszak cirkuszi műsorai (1936-1943)	36
IV. fejezet	
A Fővárosi Nagycirkusz munkája 1945-1949 között	48
V. fejezet	
Az államosított Fővárosi Nagycirkusz első tíz éve	60
Függelék	
Források	75
Név- és tárgymutató	75
Az államosított Fővárosi Nagycirkusz műsora	79
Statisztika	82

S Z I N H Á Z T Ö R T É N E T I K Ö N Y V T Á R

Megjelent:

1. Staud Géza Kelemen László naplója és feljegyzései
2. Pfütznér-Wolf A német munkásszínhátszás
3. Kubr, Frantisek A cseh munkásszínhátszás
4. Cenner Mihály Márkus Emilia
5. Lewanski, Julius A lengyel színház Báthory István királysága idején
6. Staud Géza A magyar színháztörténet forrásai I.
7. M. Császár Edit A magyar rendezés első évtizedeihez
8. Staud Géza A magyar színháztörténet forrásai II.
9. Staud Géza A magyar színháztörténet forrásai III.
10. M. Császár Edit Adatok a magyar rendezés történetéhez a XX. sz. második felében
11. Staud Géza Magyar kastélyszínházak I.
12. Cenner Mihály Magyar színészportrék I.
13. Dömötör Tekla Az ujkori színhátszás kialakulása Kelet-Európában
14. Staud Géza Magyar kastélyszínházak II.
15. Staud Géza Magyar kastélyszínházak III.
16. M. Császár Edit Magyar rendezők a XIX. században I. Molnár György
17. Ort János A Fővárosi Levéltár színháztörténeti forrásai 1873-1944.
18. Cenner Mihály Magyar színészportrék II.
19. Szekeres József A Fővárosi Nagycirkusz története

WULFF EDE-féle CIRCUS

Ma és naponta este 7 $\frac{1}{2}$ órakor

Ujdonság!

Előadása kerüli a

sensationális
látványosság

6 képen a

MAGYAR ÉLETBŐL

szerezte Wulff Edé igazgató, címre.

Az elrabolt menyasszony

Kendkívüli látványosságot képez a végjelenti a

buktató lovakkal

melyek egy a ezta konstruált 5 méter mely es 11 méter széles szűkkel lovakkal egy 11 méter széles

A legújabb és legérdekesebb a lódomítás terén.

Gyönyörű, egészen új kiállítás.

Ezenkívül naponta váltakozó művészi- és sport-programm, mely a dús műsorból valogatott 2 számból áll.

👉 **Helyárák mint rendesen!** 👈

== Vasárnap 2 nagy előadás, délután 4 és este 7 $\frac{1}{2}$ órakor. ==

👉 **Mindkét előadásban:** 👈

AZ ELRABOLT MENYASSZONY.

Bérgyőzők Szabó H. Pál. - Magyar Királyság, Budapest.

Wulff Ede lovardájának műsora a XIX. században

Utolsó előadás visszavonhatatlanul szept. 11-én!

WULFF EDE CIRCUS

az állatkertben.

Ma vasárnap 1901. augusztus 25-én délután 4 és este 8 órákor

2 NAGY RENDKIVÜLI ELŐADÁS 2

Teljesen új!

Az esti előadásban:

Teljesen új!

MAGAS ISKOLA A SULKY-KOCSIN

az eme csoprt több ismételt „MAGAS” iskolával együtt Wulff igazgatója által.

== Mindkét == előadásban délután és este végül:

AZ ELRABOLT MENYASSZONY

Verseny nélkül!

Különösen fölélmeltendő!

Még soha sem létezett!

A buvárlovak óriási ugrása

lovakkal együtt, melyek a 8 méter magas ingadozó tárdal az új 3 méter mély vízbe medencébe ugrottak.

Stván gróf halálugrása

a 70 láb magas óriás-kaputól a vízbe.

Joseph Strozzi és több híres vízi-művész a londoni „Aquarium”-ban.

Halálos kocszizás négyes fogattal

a 40 láb magas hegyre Elodra Carol Ferenc ur által.

Utazás a cigányszekéren az 5 méter mély habok közé.

Mely a nagyérdemű közönségnek alkalom nyújtassék ezen csodaszörű némajátékot meg-
nézni, az igazgatóság elhatározta, hogy a délutáni előadásban is elő fogja adni.

Azonkívül mindkét előadásban:

Utolsó vasárnap!

THE WHEELERS

a jelenkor legjobb mű-borítáparató.

Utolsó előadás délután 5 órákor az ismételt elővetélt helyben. Párizs, Kertész, Lujza szíva közönségében a Kristóf és a Besszén színek.

Helyárak. Az em rendes árak: Fehér 4 személyre 10 kor, Fehérülés 1 kor, Zártsék vagy tribünülés 3 kor, Fehér 2 kor
11. hely 1 kor, 20. hely 0,50 iller.

Holnap hetén augusztus 26-án este 8 órákor! Nagy dísz-előadás különös műsorral.

3,5 órákor:

Az elrabolt menyasszony.

Reklám: Képek, színek, stb.

Az 1901-ben tartott Wulff-bemutató plakátja

CIRCUS Beketow

a városligeti
állatkertben.

Szombaton, április 50-án este fél 8 órakor
Megnyitó Díszelőadás

200 személy.
csakis elsorangu művészek.

Corps de Ballet: **40** hölgy.
24 tagból álló saját zenekar.

120 lo. spanyol-
szamarak,
elefántok, zebrek, indiai zebresek.

G. Gaberel
Egyed. szabadon idomított

Sgr. Cesar Fontana
Egyed. szabadon idomított

Warton úr
Egyed. szabadon idomított

ENRICO PISSIUTTI,
Egyed. szabadon idomított

Mlle Esterina
Egyed. szabadon idomított

Kaminska k. a.
Egyed. szabadon idomított

Mlle Wardia
Egyed. szabadon idomított

Tom Belling
Egyed. szabadon idomított

BEKETOW
igazgató
eredeti szabadon idomított
GYERMEK ÉS NŐK SZÉLES
KÖRÉBEN ISMERT

BEKETOW
igazgatóné
iskolalevélre
szabadon idomított.

Blenov úr
Egyed. szabadon idomított

Ernst úr
Egyed. szabadon idomított

Mlle LOLA
Egyed. szabadon idomított

Mlle PERES
Egyed. szabadon idomított

THOMAS úr
Egyed. szabadon idomított

EMIL úr
Egyed. szabadon idomított

Dandy & Randy
Egyed. szabadon idomított

TALEP
Egyed. szabadon idomított

HAGENBECK-féle egyedülálló
jegesmedve
csoport.
15 egyszerűen idomított
jegesmedve **15**
Elvezeti Mr. HENRIKSEN

Bracco-Allonso
Egyed. szabadon idomított

Howarth-Nielsens
Egyed. szabadon idomított

Helyárak: Paholy (4 személyre) 16 K.
Paholy-utes 4 kor Zartszak 3 K. Tribün 3 K.
1 hely 2 K. II hely 120 K. Állóhely 60 Sár.

Vasár- és ünnepnap két előadás 6 óra és este fél 8 órakor

Csakis a délutani előadásokon 10 éven aluli gyermeknek az összes állóhelyeken fél árak.

A cirksusz penztár április 10-én zárja be az évi ügyeit

A cirksusz penztár április 10-én zárja be az évi ügyeit

1925

FŐVÁROSI

1925

Beketow-Cirkusz

VÁROSLIGET

1904

XXI-ik idény,

1925

BUDAPESTEN

Igazgató: BEKETOW MÁTYÁS

MŰSOR

Plakát Beketow két arcképével 1925-ből

FÉNYES

Telefon: **CIRKUSZ-VARIETÉ** Igazgató: Fényes György
13-3-74

(volt Néparéna) Városliget

**A nyári Budapest legnagyobb eseménye !
Felejthetetlen élmény! Ujszerű produkció!
Július 28-án vasárnap d. e. 11 órakor, 29-én hétfőn és ezt követő**

minden nap d. u. 3 órakor

A CIRKUSZ KIS CSILLAGA

Kaprázatos vidám gyermekrevü

Elővezényelték: Zsigmond Halász (Budapesti Állami Operaház) és a legkiválóbb művészek és attrakciók. Irigylésre méltó előadások. **Palotai Tibor**

Elővezényelték: Zsigmond Halász (Budapesti Állami Operaház) és a legkiválóbb művészek és attrakciók. Irigylésre méltó előadások. **Palotai Tibor**

Szereplők:

<p>Alszeghy Lajos Szepey Csilla Fényes Gyurka Fényes Bába László Sanyi Juhász István Szécsy Hedý Kadár Lajos Nagy Maja Boró Herman</p>	<p>Balogh Miklós Dereks Károly Füsti Elek Mészáros István Trocsányi Béla László Sanyi Szepey Csilla Füsti Elek Trocsányi István Balogh Miklós</p>	<p>Bánó Zsuzsa Borényi Bobby Fehér János Garay Béla Ráday Béla Kardos Rudolf Toth László Pacoley Béla Kosa Béla Mándy János</p>
--	---	---

Babák a színpadon: a legkiválóbb művészek és attrakciók. Irigylésre méltó előadások. **Palotai Tibor**

Palotai WONDERBABIES táncscodák és 12 attrakció!

Jegyek elővételben P. 30 László a Cirkusz pénztárában délután 3 órakor.

Fényes György kisvariété műsora 1935-ben (Néparéna)

FŐVÁROSI NAGYCIRKUSZ VÁROSLIGET

1945. július 1-től MINDENNAP délután 1/2 2 és este 6 órakor

100% 0-os CIRKUSZ-MŰSOR

az artista művészet legkiválóbbjainak fellépésével

Magyarország, Lengyelország és Németország
Göndör Ferenc 12 tagú bravurakrabata együttese

MAGYAR CSOPORT

Magyarország, Lengyelország és Németország

3 BARTONELLI

R. ROLAND

2 CAPTON

AERONES

3 RIVOLI

BENJAMINO

BOBBY KENT

2 EDWINS

FERGELL CSOPORT

CHARY-WARY

CIMBERLEY

2 CASTELIONS

JACKI - CHARLY - JOHNNY SÁRKÓZY

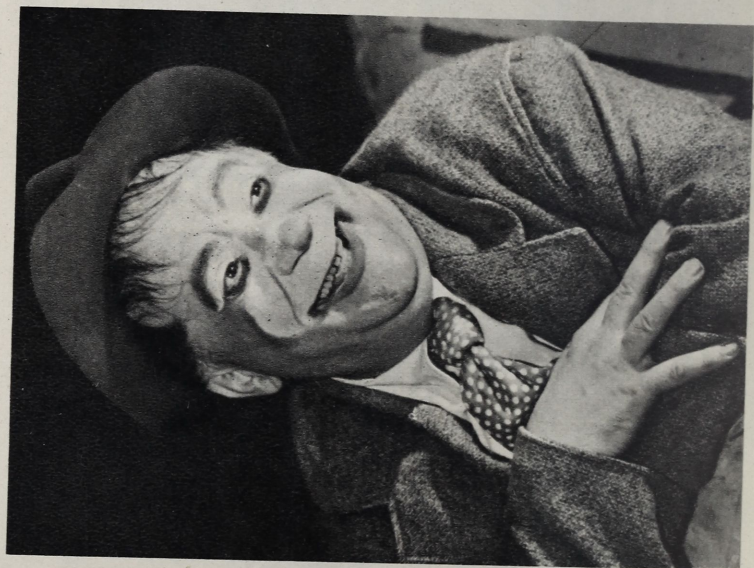
BUTTOLA EDE 16 tagú JAZZ-ZENEKARA

Jegyek elővételben a cirkusz pénztáráról egész napos át és az összes színházjegytudódban

A rendbehozott Fővárosi Nagycirkusz első folyamatos műsora (1945)

Az Artisták Szabad Szakszervezetének zászlaját viszik 1947-ben a május 1-i felvonuláson

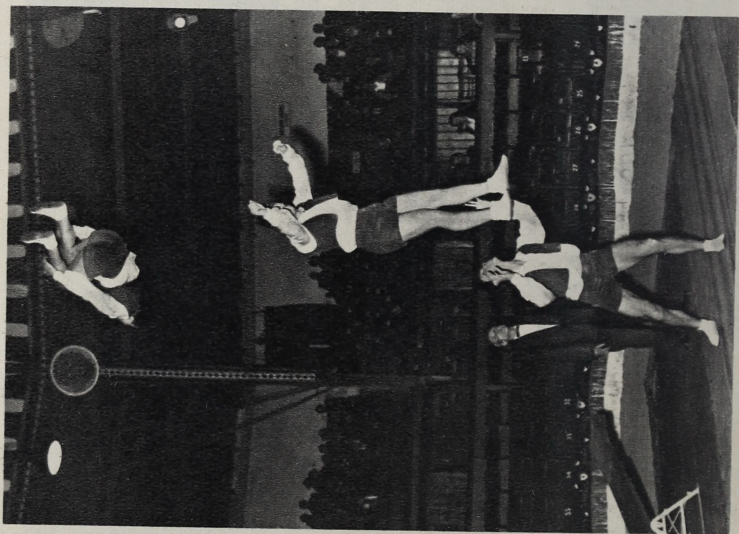
Fernandó, az FNC nemrég elhunyt népszerű bohóca

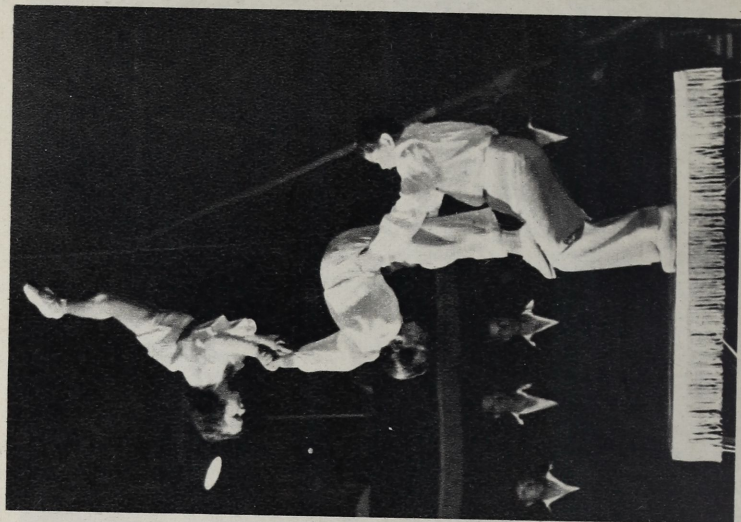
Dedy, zsonglikébohóc az FNC

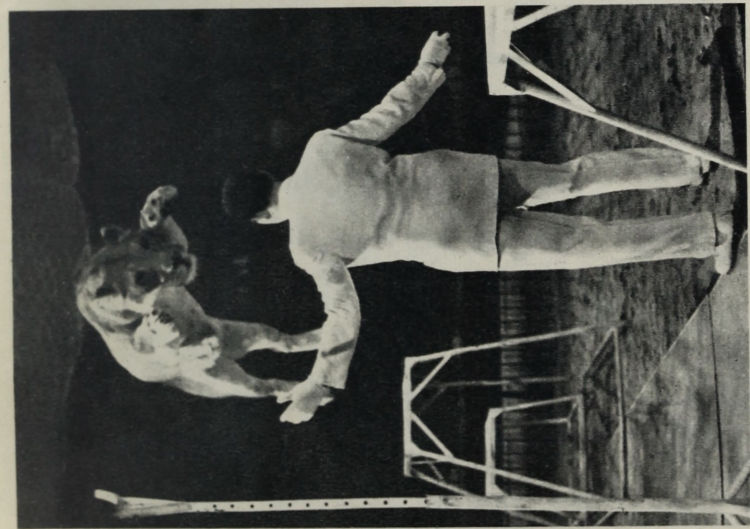
Aida, magyar elefánt-produkció

A 4 Váradi, ugródeszka-akrobaták munka közben

A 3 Galicz, liliputi akrobaták az FNC-ben

Wágner, magyar oroszlánszélítő munkája

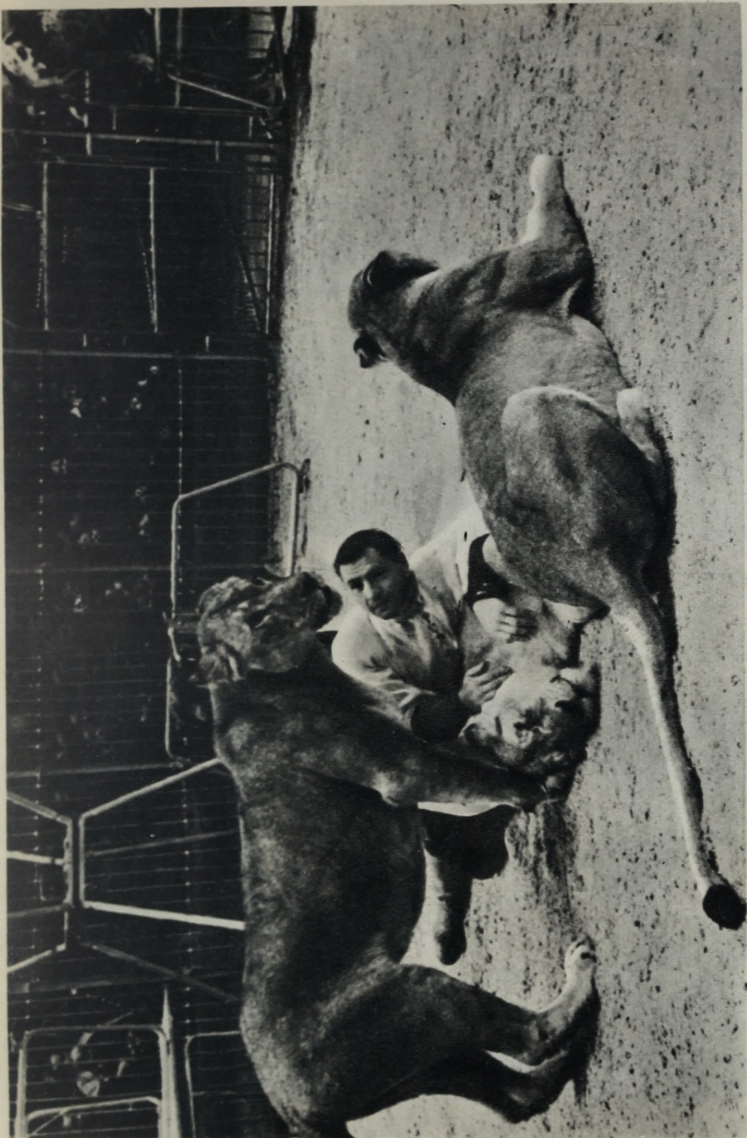
Jelenet a Magyar vízirevüből (FNC 1958)

A 4 Eötvös, zenehumoristák

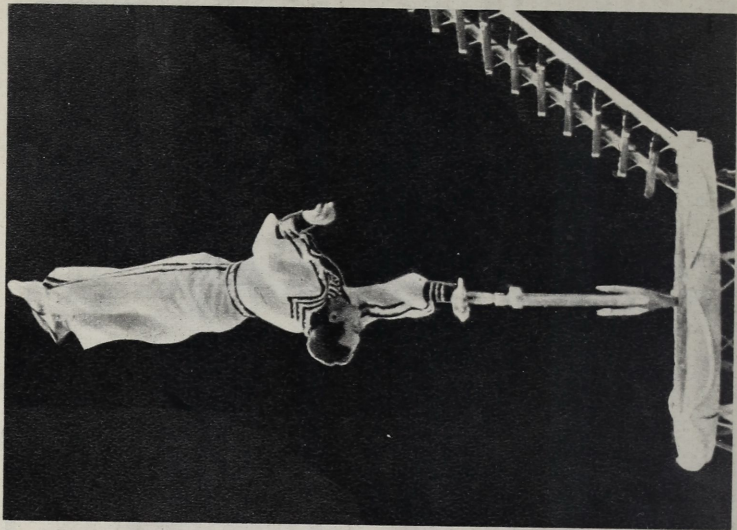
A Nánási-csoport

Iván Rubán és vadállatai az FNC-ben 1956-ban

Oleg Popov, a híres szovjet bohóc a Fővárosi Nagycirkusz porondján

Jegorov, kézegyensúlyozó a Moszkvai Nagycirkusz pesti műsorában

Jelkinci-csoport fellépése a Moszkvai Nagycirkusz műsorában

Kínai artisták egyensúlyozó mutatványa az FNC műsorában (1958)

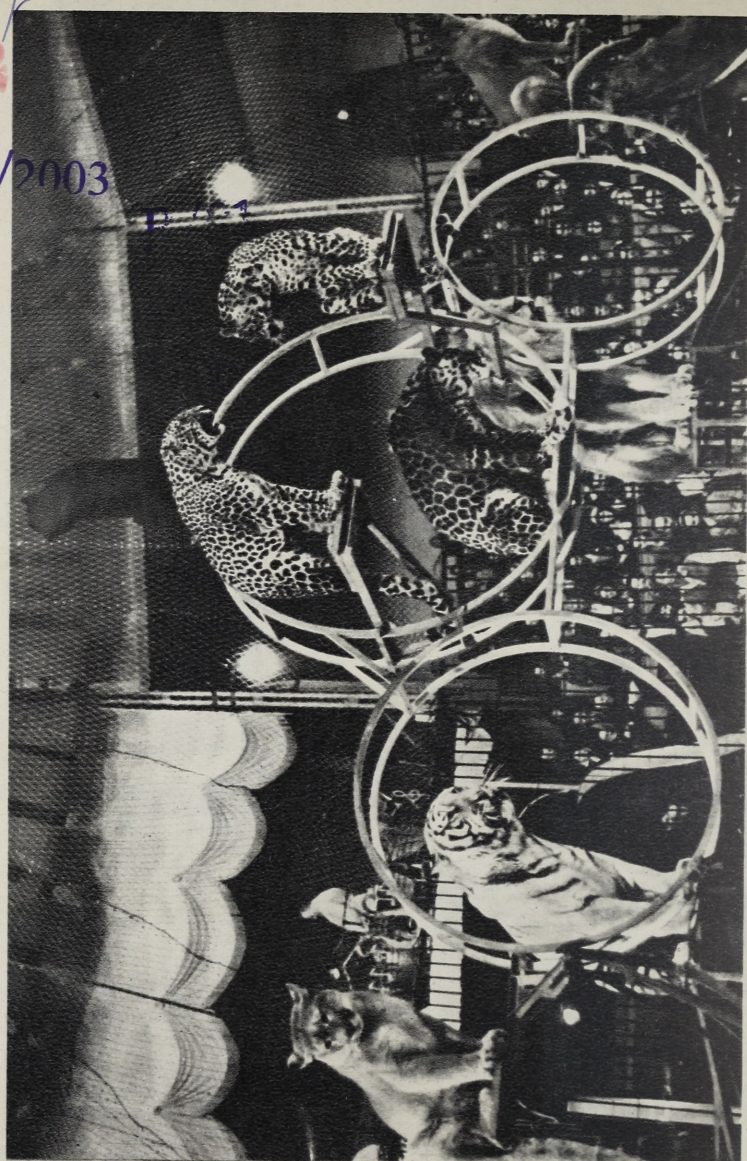

A svájci Knie Cirkusz elefántjai

72

R/2003

1959

Benneveis vegyesállat-száma Budapesten 1959-ben (oroszián, párdúc, tigris, fekete párdúc, puma, leopárd)